

مددکشی

شماره ۳۷ زمستان ۹۳

No.37 Winter 2015

۱۰۳-۱۲۶

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۳/۷/۱

زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۲/۱۷

تبارشناسی رویکردهای تبیین جایگاه فضاهای باز عمومی در سکونتگاه‌های روستایی

محسن ساردوئی* - مربی و عضو هیات علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد قشم، قشم، ایران.

چکیده

Genealogy approaches to explaining the role of public open spaces in rural settlements

Abstract

Outdoor in terms of major element of nature as something complicated. Open space and its relation to the environment, although the exact language is unique in different climates; But a deeper look at the fundamental differences can be found. Lack of attention to these fundamental differences and structural differences on the one hand and the other with issues of rural architecture planning is very important. The results of this study indicate a more comprehensive concepts and approaches Planning Manager and Safety – Environment in the open spaces of rural settlements is often beyond the scope of internal spaces. In the village you can see more outdoor function that has a role in some cases of importance is nearly closed space. That is why in many cases the organic process of the formation of these two types of space and can be mixed to form an integral knew none of them have dominion. However, methods, models and effects of each of the management practices and planning approaches to explain the status of open spaces on three roles provide key open spaces roles climate - environment and health – health and above all the role of conservationists' emphasis. It is proposed to include in the planning of open spaces under consideration are rural settlements: Necessary form of social organization of space, especially in rural open spaces, architectural design rules and guidelines rural settlements; Standards and guidelines development and implementation in rural areas.

Keywords: public open spaces, rural settlements, and space in the context of intervention approaches, analytical approach.

«فضای باز» از حیث وجودی عنصری مهم و از حیث ماهیتی، موضوعی پیچیده است. فضای باز و نسبت آن با فضای سته، اگر چه ممکن است از نظر متكلمن به زبان دیگر در اقلیم‌های مختلف یگانه باشد، ولی با نگاهی عمیق تر تفاوت‌هایی بینادی را می‌توان دریافت. عدم توجه به این تفاوت‌ها از یکسو از سوی دیگر تفاوت‌های بینادی و ساختاری مجموعه آنها با مقولات برنامه‌ریزی معماری روستایی بسیار مهم بوده و می‌تواند به استحالة پارادیم‌های مرتبط با زندگی روستائی و شیوه معیشت آنان منجر شود. نتایج حاصل از این تحقیق، بیانگر جامعیت بیشتر مفاهیم و رویکردهای «برنامه‌ریزی- مدیریتی» و سپس «حافظتی- زیست محیطی» در فضاهای باز سکونتگاه‌های روستایی است که اغلب از محدوده فضاهای داخلی فراتر رفته و نواحی حومه‌ای را نیز شامل می‌شود. در روستاهای می‌توان شاهد کارکرد گسترده‌تر فضای باز بود که در برخی مواقع از لحاظ اهمیت دارای نقشی نزدیک به فضای بسته می‌باشد. به همین دلیل در بسیاری از موقع فرایند ارگانیک شکل گیری این دو تیپ فضای باز کلی لاینفک در هم آمیخته و نمی‌توان هیچ کدام از آنها را دارای سیطره دانست. در هر حال، روشها، مدلها و تاثیرات هر یک از شیوه‌های مدیریتی و برنامه‌ریزی در رویکردهای تبیین کننده جایگاه فضاهای باز بر تامین سه نقش کلیدی فضاهای باز؛ «نقشهای اقلیمی- محیطی و سلامتی- بهداشتی» و مهمتر از همه «نقش حفاظت کنندگی» تاکید دارند؛ چنانچه تبیین کننده نقش و جایگاه فضاهای باز در سکونتگاه‌های روستایی بوده و با توجه به استحالة های فرهنگی در روستاهای اولویت‌های معاصر در حوزه برنامه‌ریزی معماری و طراحی فضاهای روستایی بشمار می‌رود. همچنین پیشنهاد می‌شود تا موارد زیر در حوزه برنامه‌ریزی فضاهای باز سکونتگاه‌های روستایی مورد النفات قرار گیرد: ضرورت شکل دهنی سازماندهی اجتماعی فضا خاصه در فضاهای باز روستایی؛ ضوابط و دستورالعمل‌های طراحی معماری سکونتگاه‌های روستایی؛ ضوابط و دستورالعمل‌های ساخت و اجرا در مناطق روستایی؛ شناسایی کارکرد مفهوم فضای باز در فرمیتها و مقوله بومی گرایی در طراحی روستا؛ التزام انجام پژوهشها و مطالعات فرهنگی کارآمد در مقوله جایگاه و نقش فضاهای باز روستایی و مفاهیم وابسته و پیوسته.

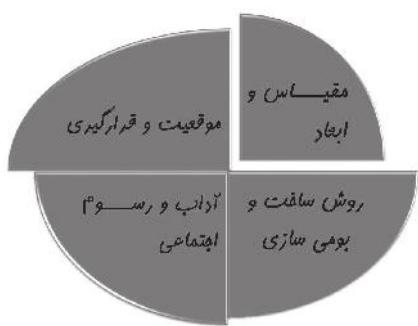
واژگان کلیدی: فضاهای باز عمومی، سکونتگاه‌های روستایی، رویکردهای مداخله در بافت و فضای رویکرد تحلیلی.

حتی میزان اجتماع پذیری و ادب و رسوم زندگی در مناطق روستایی نیز نشان از این تحولات دوران مدرن و پسامدرن دارد؛ چنانچه مطابق با همه جای دنیا و مناطق روستایی ایران در حال حاضر، شناخت تاثیرات مدرنیته و فرایندهایش بر الگوهای سکونت و فرهنگ معماری در تمام جوامع بخصوص کشورهای در حال توسعه بسیار پیچیده و دشوار شده است؛ زیرا در نتیجه تحولات مدرن و گسترده فرایندهای ارتباطی بین ملت‌ها و ادغام و اشاعه فرهنگ‌ها در یکدیگر، دیگر فرهنگ آن کلیت منسجم و یکپارچه‌ای نیست که انسان شناسان در قبایل و اقوام کوچک سنتی و روستایی مشاهده و مطالعه می‌کردند. در این راستا، در این مقاله به مفهوم جایگاه و نقش فضاهای باز در سکونتگاه‌های روستایی و رویکردهای برنامه ریزی آنها در معماری روستاها پرداخته می‌شود.

(۲) مواد و روشها

روشهای مورد نظر در این تحقیق عبارتند از:
 (۱-۲) روش توصیفی و تحلیلی: در مرحله ادبیات و مبانی نظری با ابزار گردآوری داده: مطالعات کتابخانه ای و اسنادی؛

(۲-۲) روش تحلیل ساختاری: مهمترین روش در این رساله روش تحلیل ساختاری است؛ چراکه روش «تحلیل ساختاری» نیز از نظر شکل کالبدی، مقیاس و ابعاد، موقعیت و قرارگیری در سایت و روش ساخت و آداب اجتماعی مربوط به آن را نیز شامل می‌شود. تحلیل آثار در واقع تحلیل ساختاری با استفاده از روش زبان‌شناسی ساختاری است. بدین ترتیب در چارچوب

مقدمه

یکی از رسالت‌های طراحان و معماران خلق رابطه‌ای مناسب بین انسان‌ها و کالبد اطرافشان است؛ چه این کالبد در سکونتگاه‌های شهری باشد و چه در مناطق جغرافیایی روستایی قرار گیرد، برای نیل به این هدف، خالقان فضا باید درک صحیحی از رفتار انسان در محیط‌های متفاوت داشته باشند؛ به نحوی که پیوند انسان و مکان را قوی‌تر سازند (Waxman, 2004).

فضای باز موضوعی مهم در طراحی شهری، معماری و معماری منظر است. بار مفهومی فضای باز متعدد و معانی آن متعدد است. فضای باز از یک سو می‌تواند شامل مناطق حفاظت شده زراعی یا جنگلهای، تسهیلات حفاظتی، زیستگاه‌های حیات وحش، نواحی حائلی آبراهه‌ها، پارکهای محلی و منطقه‌ای و حتی زمینهای گلف و بازی باشد که هر یک بواسطه اندازه، میزان تصرف دائمی یا موقت، میزان دسترسی عمومی و جایگاه آنها در ساختار فضایی از یکدیگر متمایز می‌شوند (klaiber & Phaneuf, 2010). و از سوی دیگر فضاهای باز که در مقابل فضاهای بسته، فضاهای ساخته شده و یا فضاهای مصنوع مانند نواحی مسکونی، صنعتی، تجاری و زیرساختهای مربوطه تعریف می‌شوند، می‌تواند شامل پارکها، میدان‌ها، خیابانها و فضاهای باز نواحی مسکونی باشد. اهمیت فضاهای باز در محیط پیرامون بشر و ارتقاء کیفیت زندگی، هر روز بیشتر از گذشته درک می‌گردد. امروزه در بسیاری از کشورها فضاهای باز به عنوان یکی از بخش‌های جدایی-تایپزیر برنامه ریزی کاربری اراضی دانسته می‌شوند. با این حال رویکردها به برنامه ریزی فضاهای باز متعدد بوده و هیچگونه توافق کلی در زمینه ضوابط مطلوب که مبین میزان فضای باز مورد نیاز، محل قرارگیری فضاهای باز و شیوه استفاده و بهره‌برداری از آنها باشد، وجود ندارد (Maruani & Amit-Cohen, 2007).

از سویی دیگر، تغییرات در همگنی اجتماعی در مناطق روستایی، تجانس و عدم تجانس‌های فرهنگی روستانشینان، مظاهر و نمودهای اخلاقی جدید در روستاها، الگوهای معاشرتی و حلقه‌های اجتماعی و

- غلبه اصالت شکل در شناخت، تحلیل و طراحی فضای شهری.
- رشد یکسوزگانه گرایش های روان شناختی شهری و کم توجهی به بستر اجتماعی.
- عدم شناسایی دقیق عوامل اجتماعی مؤثر در محتوا و فرم فضای شهری و ساز و کار آنها.
- عدم کفايت تعریف موجود از محتوای فضای شهری.

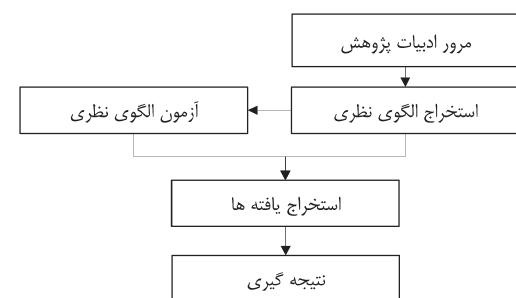
عمده متون مربوط به فضای عمومی شهری و محتوای آن در بررسی های خود از ابعاد کالبدی و فعالیتی فضای شهری به سه منبع «زندگی اجتماعی در فضاهای شهری کوچک»^۱ اثر ویلیام وايت^۲ در ۱۹۸۰ «زندگی در بین ساختمان ها»^۳ اثر جان گهل^۴ در ۱۹۸۷ و «مکان های مردمی: راهنمای طراحی فضای باز شهری»^۵ اثر کلیر کوپرمارکوس^۶ و کارولین فرانسیس^۷ در ۱۹۸۸ ارجاع می دهند.

فضاهای شهری و روستایی از آن دسته از فضاهای باز عمومی در شهر هستند که بستر فرهنگی «تعاملات اجتماعی» بوده و دارای سه شاخص اصلی عرصه عمومی شهر می باشند: «عمومی بودن، باز بودن و بستر تعاملات اجتماعی» (پاکزاد، ۱۳۹۰). برای فضای شهری، تعاریف متعددی از جمله فضای زندگی و فعالیت های جمعی و اجتماعی، فضای تعاملات فرهنگی و فضایی با تناسبات زیبایی شناسانه ذکر می شود. فضاهای روستایی می توانند به تناسب «فرهنگ و اقلیم»، فضاهایی سرپوشیده و مسقف نیز باشند؛ بنابراین فضای روستایی فضایی عمومی و عام است که دسترسی همگان به آن امکان پذیر بوده و به عنوان مفصل فضاهای مختلف و مکان دسترسی به فضاهای عملکردی های عدیده ای ایفای نقش می کند. طبیعی است که اگرچه می توان برای فضای شهری ویژگی های کالبدی خاصی را تعریف کرد، اما این ویژگی ها، ویژگی های استانداردی نیستند و در جوامع مختلف تمایزات و تفاوت هایی با یکدیگر دارند. «فضای شهری»^۱ پدیده ای سازمان یافته از اطلاعاتی است که در صور مختلف فرم، عملکرد و معنا تجلی

رویکرد تحلیل ساختاری انجام می شود تا بتوان به معیارهای مورد نظر تحقیق دست یافت.

(۳-۲) **مدل مفهومی تحقیق:** مدل مفهومی تحقیق حاضر را می توان در قالب نمودار زیر ترسیم کرد.

(۴-۲) **ساختار تحقیق:** ساختار تحقیق حاضر در قالب نمودار زیر مورد اشاره قرار گرفته است.

نمودار ۲. مدل مفهومی تحقیق؛ مأخذ: نگارنده.

(۳) مبانی نظری تحقیق (۱-۳) فضا و محیط

موضوع تولید، تقویت و توسعه فضای شهری مناسب، فعال، پویا و زنده به عنوان یکی از اهداف راهبردی ارتقای کیفیت محیط در محیط های مصنوع شهری، همواره در صدر کار برنامه ریزان و طراحان شهری قرار دارد. اهمیت این موضوع اساساً به جهت نقش مؤثری است که این گونه فضاهای در جامعه دارند و این مهم بارها از سوی بسیاری از دست اندرا کاران مسائل شهری، اجتماعی و روان شناسی مانند (پاتریک گدنس: ۱۹۱۵ گوردن کالن: ۱۹۵۹، کوین لینچ: ۱۹۶۱، لوئیس مامفورد: ۱۹۶۱، جین جیکوب: ۱۹۶۱، ادموند بیکن: ۱۹۷۳، اموس راپاپورت: ۱۹۷۷ و ۱۹۷۸، ادوراد کروپات: ۱۹۸۵، کارولین فرانسو از: ۱۹۸۸، دیوید هربرت: ۱۹۸۱ و ۱۹۹۱، جان مونتگمری: ۱۹۸۸، یان بنتلی: ۱۹۹۹) مطرح شده است (پارسی، ۱۳۸۱، ص ۴۲). اما تجربه نشان می دهد به رغم توجه اندیشمندان و تأکیدهای آنان، تلاش برای ایجاد، احیا و تقویت فضای شهری عموماً با موفقیت همراه نبوده و به نظر می رسد می توان به برخی دلایل آن چنین اشاره کرد:

1. The Social Life of Small Urban Spaces
2. William H. Whyte
3. Life Between Buildings
4. Jon Gehl

5. People Places: Design Guidelines for Urban Open Spaces
6. Clare Cooper Marcus
7. Carolyn Francis

نگریسته شود. از دیدگاه عینی و مادی، فضا بستری است که روابط اجتماعی و حیات مدنی در آن جریان می‌یابد. روابطی که بر مبنای واقعه‌ها و حادثه‌ها شکل می‌گیرند و حیات مدنی را به حیات واقعه‌ای تبدیل کرده و سبب می‌گردند تا خاطره شکل گیرد و ذهن محل انباشت خاطره‌ها گردد (خاتمی، ۱۳۸۰، ص ۵۴). فضای شهری در عین دارابودن ارزش‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه، ظرف فعالیت‌های شهری و ضرورت‌ها مرتب بر آن نیز محسوب می‌گردد. «گهل» در کتاب خود این فعالیتها را در سه طیف مورد بررسی قرار می‌دهد:

۱. دسته اول «فعالیت‌های ضروری» و با اهمیت که تحت هر شرایطی اتفاق می‌افتد و ارتباط خاصی با ویژگی‌های منحصر به فرد اجتماعی ندارند. فعالیت‌هایی نظیر رفتن به محل کار یا مدرسه، انجام خرید، انتظار در ایستگاه اتوبوس و سایر فعالیت‌های عمومی و روزمره در این دسته جای می‌گیرند. این طیف از فعالیت‌ها درجهات متفاوت از مشارکت اجتماعی را می‌طلبد؛

۲. دسته دوم از فعالیت‌هایی که در فضای شهری انجام می‌شوند را، «فعالیت‌های گزینشی و انتخابی»^۳ تشکیل می‌دهند که در شرایط مناسب و وضعیت دلخواه افراد ضرورت پیدا می‌کنند. قدم زدن در هوای آزاد، توقف و مکث در مکان‌های تفریحی، نشستن و استراحت در مکان‌های جذاب و دیدنی جزء فعالیت‌های انتخابی و موردي به شمار می‌آيند؛

۳. دسته سوم از فعالیت‌هایی که در فضای شهری رخ می‌دهند، «فعالیت‌های اجتماعی»^۱ هستند که بسته به ویژگی‌های فضای شهری طیف گسترده‌ای از روابط متقابل افراد را در برمی‌گيرد. اين فعالیت‌ها به دليل تأثیرپذيری از سایر فعالیت‌ها و فضای اجتماعی، فعالیت‌های نهايی نيز خوانده می‌شوند. شرایط خاص فضاها جهت ایستاندن، نشستن، خوردن بازي کردن و غيره، اين فعالیت‌ها را تحت تأثیر خود قرار می‌دهند. در فضاهای شهری که فاقد جنبه‌های لازم جهت تقویت روابط

می‌يابد. بستر شکل گيری و ارتقا زندگی اجتماعی يك جامعه که بيانگر فرهنگ و شيوه شهر نشيبي يك تمدن می‌باشد. فضای شهری عيني است برخاسته از تلفيق روابط اجتماعي، در بستری كالبدی، در زمينه اى معنایي و در راستای عملكردهایي مورد نياز جمعی انسانی. آنچه در شهرهای امروز ما ديده می‌شود نه فضای شهری که فضاهايي خالي محصول کثارهم قرار گرفتن بناها و تکه‌های باقی مانده از توده‌هایي هستند که كمتر معنا و مفهومی را به ذهن متبار می‌كنند. شاید اينگونه باشد که در شهر؛ اول ساختمانها ساخته می‌شوند و آنچه باقی می‌ماند، فضای شهری^۱ است. مهمترین ابزار درجهت تقویت جامعه مدنی تقویت عرصه‌های عمومی است و اما در میان عرصه‌های عمومی، فضای شهری فضایی است که با ساختار كالبدی و کارکرد اجتماعی اش می‌تواند عرصه مطلوبی برای رشد و بالندگی جامعه مدنی ارائه دهد. فضایی که مكان تعاملات اجتماعی، برخوردهای اجتماعی، تبادلات اجتماعی و محملي برای انواع فعالیت‌هاست (حبیبی، ۱۳۸۰).

در جستجوی «ماهیت شناخت شناسانه فضا» به معنای عام، دو دیدگاه «ذهنی و عینی»، «فلسفی و علمی» و یا «کیفی و کمی» قابل طرح هستند:

۱. دیدگاه اول؛ نگرشی کیفی است، در این نگرش اثر معمارانه یا شهرسازانه، از جنبه‌های زیباشناسی یا روان‌شناسی مثل زیبایی، مطلوبیت، عظمت، وحدت و یا از باب بعضی مفاهیم اعتقادی و یا متأفیزیکی مورد مطالعه قرار می‌گيرد (شيخ زین الدین، ۱۳۷۶)؛

۲. دیدگاه دوم، نگرشی کمی است که بيشتر چشم به جنبه‌های ملموس و کاربردی اثر دارد. مواد و مصالح، خصوصیات عملكردي، فن آوري، اندازه‌ها و تناسبات و موضوعات اين برخورد به شمار می‌رونند. بر همین اساس شهر مقوله‌اي علمی می‌گردد چون ابعاد عینی و کاربردی آن در همه زمينه‌های اجتماعی، اقتصادي، كالبدی، و فضایی با ضوابط و معيارهای علمی قابل سنجش و ارزش گذاري است و به اين اعتبار، لازم است به روستاهای اجزای فضایی آن مانند يك مقوله علمی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۰۶

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان
No.37 Winter 2015

۱۰۷

بارزترین این مثال‌ها معماری لپنسکی و بر^۴ یوگوسلاوی است که مربوط به هزاره هفتم پیش از میلاد است. در این منطقه، هم فرم کلی شهر و فرم هم تک‌تک خانه‌ها ذوزنقه‌ای شکل است که مبتنی بر حالت خاص دفن امواتشان است.

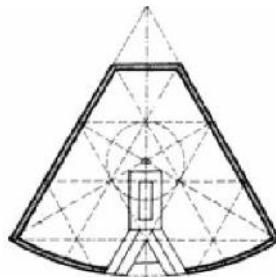
او این نکته را نیز خاطرنشان می‌سازد که بناهای مختلف مسکونی و غیرمسکونی هم در گذشته از یک مدل پیروی می‌کردند و بناهای غیرمسکونی شاخص (مانند فضاهای مذهبی) یا مقیاس‌های بزرگتری داشته، یا تزئینات بیشتری و یا در مکان ویژه‌ای واقع می‌شده است. راپاپورت در تأثیرپذیری معماری از فرهنگ تا آنجا پیش می‌رود که رفتار انسان را به نمایشی شبیه می‌کند، نمایشی که معماری، صحنه آن را برای ایفای بهتر نقش‌ها فراهم می‌سازد. در این نگاه، ساختمان‌ها وسایلی برای تنظیم رفتارهای انسان هستند. به عنوان مثال، خانه مردم تمدن^۵ در آفریقا با هدف برقراری ارتباط با نیاکان به منظور طلب برکت از آن‌ها ساخته شده و یا بسیاری از بناهای سنتی درواقع نمایشی از صور آسمانی تلقی می‌شده‌اند. بنابراین راپاپورت یکبار دیگر بر نقش مذهب به عنوان نظام‌دهنده نظام ذهنی و نظام‌دهنده نظام فضایی تاکید کرده و به نوعی، خاستگاه معماری در جوامع سنتی را در آموزه‌های حاصل از آن می‌داند. در پایان به اختصار به چند نظریه درباره فضا و مولفه‌های فرهنگی دخیل در آن اشاره می‌شود.

(۲-۳) فضای باز

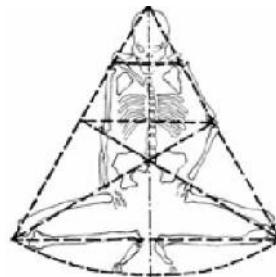
اصطلاح فضای باز احتمالاً برای نخستین بار در سال ۱۸۳۳ میلادی در انگلستان مورد استفاده بوده است.

راپاپورت، ۱۹۸۲، ص ۲۸

راپاپورت، ۱۹۸۲، ص ۷۶

راپاپورت، ۱۹۸۲، ص ۷۶

1. Resultant Activities(Social Activities)

۲. برای اطلاعات بیشتر ر.ک. به:

Gehl, Jon (1987) Life Between Buildings

Larice, Michel and Macdonald, Elizabet (2007) The Urban Design Reader. Routledge. New York. PP348-375

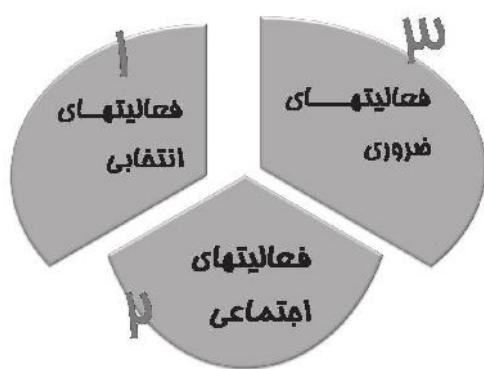
- رفیعیان، مجتبی و سیفیانی، مهسا (۱۳۸۴) فضاهای عمومی شهری: بازنگری و ارزیابی کیفی. نشریه هنرهای زیبا. شماره ۲۳. صص ۳۵-۴۳.

3. Aldo Van Eyck

4. Lepenski Vir

5. Temn

اجتماعی هستند، تنها مقدار کمی از این فعالیت‌ها امکان بروز پیدا می‌کند که بسته به شرایط افراد نیز متفاوت خواهد بود. در مقابل در فضاهایی که از این ابعاد غنی هستند، سطح و قدر بالایی از فعالیتهای اجتماعی شکل می‌گیرد.^۶

نمودار ۳. انواع فعالیتها در فضا؛ مأخذ: نگارنده بر اساس گهل، ۱۹۸۷.

راپاپورت تاکید می‌کند که «هر شیء مصنوع، هرقدر هم که ساده باشد باید پیش از ساخته شدن، در مقام ایده‌ای وجود داشته باشد. این شیء پس از آن که ساخته شد به ما در یادآوری آن /ایده اولیه کمک می‌کند.» بنابراین معماری، تجسس آرمان‌ها و باورهای هر قوم است و آن‌ها را به افراد متذکر می‌شود. در حالت سنتی، این نظم آرمانی را هم در شهر و هم در بناها می‌توان دید چنان‌که به قول آلدو وان ایک^۷ «هر بنا، شهری است کوچک و هر شهر، بنایی بزرگ.» در تایید این نگاه، راپاپورت نیز از چندین مثال عینی یاد می‌کند. یکی از

جدول ۱. نظریات اندیشمندان در رابطه با فضا؛ مأخذ: نگارنده بر اساس یافته های تحقیق.

اندیشمندان	نظریات
لینچ	شهر را مهمتر از مجموعه عناصر کالبدی و دربرگیرنده انسانها، فعالیتها و رفتارهایشان می دانست (لینچ، ۱۳۷۴، ص ۱۰). هیچ عاملی به خودی خود به تجربه در نمی آید مگر آنکه در پیوند با زمینه یا محیط اش دیده شود، تسلسل رخدادهایی که سبب بروز آن گشته شناخته گردد و در رابطه با یادها و تجربه های پیشین باشد.
هالپرین	به نظر می رسد اهمیت کارهای وی به دلیل توجه به تجربه فضایی انسان ها بوده به گونه ای که وی همواره بر نقش مردم و حرکات آنان در پایایی و ماندگاری اشاره دارد و زندگی را وابسته بدان می داند و کالبد اعم از ساختمان های قدیمی و جدید در کنار هم را رشتہ ای زنجیر وار میان گذشته و حال قلمداد می کند (Halprine, 1963, 9-14).
هال	به عقیده وی فضاهایی با نمودهای ثابت (بعد های مادی تعمیم یافته از مالکیت) دارای طرح های درونی و پنهانی که نشأت گرفته از فرهنگ و طرح های فرهنگی می باشند. طرح روستاهای شهرک ها، شهرها و مداخله در حومه اتفاقی و تصادفی نبوده بلکه از طرحی که نسبت به زمان و فرهنگ دگرگون است پیروی می کند. (هال، ۱۳۷۶، ۱۴۶)
بیکن	بیکن شهر را بزرگترین دستاوردهای بشري و حاصل تصمیمات مردم آن می داند (بیکن، ۱۳۷۶، ۱۳). او به منظور اثبات نظریات خود به بررسی شیوه شکل گیری شهرهای قدیمی مثل آتن باستان می پردازد و از نظام های حرکتی سخن به میان می آورد مجازی که کل شهر را به هم پیوند داده و سبب ایجاد یک کل منسجم می گردد (بیکن، ۱۳۷۶، ۳۴-۳۶).
روسی	اهمیت نظریات روسی به دلیل توجه به معماری به عنوان فرآیندی است که گذشته را به آینده پیوند می دهد بنابراین وی شهر را دستاوردهای خود را ناخودآگاه جمعی و صحنه زندگی، فعالیت ها، رویدادها و عواطف چندین نسل می داند (پاکزاد، ۱۳۸۶، ۳۳۸). او به این واقعیت اشاره دارد که عوامل فرهنگی در شکل گیری ساختار فضای نقش بسزایی را ایفا می نمایند.
راپاپورت	در بسیاری از فرهنگ های سنتی طرح های ذهنی مقدس و معانی از مهمترین ها هستند و فضاهای و محیط در آن فرهنگ ها فقط در آن عبارات می توانند فهمیده شوند در فرهنگ های دیگر، سلامت یا بهداشت، اوقات فراغت، انسان گرایی، نوعی از خدا پرستی یا مواردی که با آنها می توان خوب و سالم بود می توانند ارزش هایی باشند که طرح های ذهنی را تبیین می کنند و از این رو در سازماندهی محیط های زیست منعکس شده اند. (راپاپورت، ۱۳۸۴، ص ۶۷)
نصر	سخن از سنت، سخن از اصول تبدیل ناپذیری است با منشاً آسمانی و سخن از کاربردشان در مقاطع مختلف از زمان و مکان. در عین حال، سخن از تداوم آموزه های خاص و صوری قدسی است که محمول هایی هستند برای انتقال این آموزه ها به انسان و به فعلیت درآمدن تعالیم سنت در درون انسان. (اردلان و بختیار، ۱۳۸۰، پیشگفتار) معماری اسلامی، همچون همه انواع معماری سنتی، با کیهان شناسی مأتوس و مرتبط است پس خود انسان است که با کیهان انس و الفت دارد، او عالم صغير است و همچون عالم كبير، بازتابنده حقیقتی ماورائی است. همه تشابهات بين انسان و کیهان بيانگر واقعیتی ژرف اند که سطوح مختلف هستی انسان را به سطوح همخوان با هستی کیهان پیوند می زند. (اردلان و بختیار، ۱۳۸۰، پیشگفتار)
اردلان و بختیار	بررسی صور نوعی از چند نظر سودمند است. از این راه می توان صاحب فرهنگ نامه ئی از صور ساختمانی شد که راهنمای درک کارهای دیروزیان باشد. آن دُرد تاریخی که پاری از صور به دست می دهنند. نمایشگر خاستگاه آنها و حاکی از کاربری ویژه آنهاست؛ و در عین حال مؤید نمادین بودن فطری شان. (اردلان و بختیار، ۱۳۸۰، ۶۷)

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان
No.37 Winter 2015

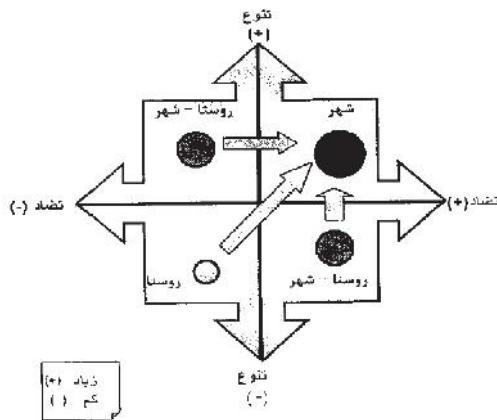
۱۰۹

یا کلاوسون عملکردهای فضای باز را شامل شش دسته می‌داند: تامین نور و تهویه ساختمانها، تامین مناظر بصری شهری، تامین امکانات تفریحی، تامین حفاظت اکولوژیکی، ایجاد ابزار شکل دهی به شهر و ذخیره زمینهای خالی جهت تامین یک یا تعدادی از عملکردها فوق در آینده. نمونه‌های این فضاهای می‌توانند شامل پارکها، شبکه‌های حمل و نقل، فضاهای اطراف ساختمانها، رودخانه‌ها و دریاچه‌ها، حیاطهای پشتی خانه‌ها و سایر فضاهای باز خصوصی باشند.

در یک دسته‌بندی کلان‌تر، تنکل (۱۹۶۳) دو دسته از فضاهای باز شهری را شناسایی می‌نماید:

(۱) فضاهای باز مورد استفاده که دارای سه عملکرد شامل کاربری (تفریحات، جریان آمد و شد و مانند آن)، چشم انداز و تامین احساسات انسانی (حس خلوت، انزوا و فراخی) هستند و به تناسبات و نیازهای انسانی در هر دو بعد فیزیکی و روانشناسی آن توجه دارند.

(۲) فضاهای باز شکل دهنده که دارای دو عملکرد هستند؛ تامین خدمات شهری (تامین آب مورد نیاز و جلوگیری از سیلاب بواسطه جمع آوری آبهای سطحی و ایجاد منطقه ایمن) و کمک به شکل گیری الگوی توسعه شهری (بوسیله ایجاد فضا میان ساختمانها یا محلات، فضایی برای هدایت توسعه و زمین حفاظت شده برای آینده). (Samadhi & Tantayanusorn, 2006)

نمودار ۴. تفاوت‌های مناطق روستایی و شهری؛ مأخذ: نگارنده.

نخستین تعاریف از فضای باز در قرن بیستم حاصل نوعی پنداشت «تهی» از فضا و یا هر آنچه از باقی مانده احجام «پُر» قابل تصور است، می‌باشد (Simeofori-dis, 1993). فضای باز در آن زمان بیشتر در قالب فرم شناخته گردیده تا به عنوان یک عملکرد دانسته شود. بدین ترتیب ناحیه‌ای ساخته نشده تلقی می‌شده است. برای بسیاری (مانند: گیدوئن، ۱۹۵۲؛ ۱۹۵۱، ۸ CIAM) این فضای خالی، محل رویت-پذیری و بهره‌برداری از شهر است که به آن شکل می‌دهد و الزاماً نباید یک پارک سبز باشد؛ چراکه به عنوان یک «منظر شهری» در برابر «منظر طبیعی» شناخته شده و پدیده‌ای انسان ساخت است و نباید با باغهایی که ساختمانها در آن گم می‌شوند، خلط گردد. شیوه طراحی «فضای مابین اشیاء» که توسط عملکردها، قوانین و معانی انباشته می‌شود، در آرای بسیاری از نظریه پردازان انتقادی جنبش مدرن مشهود است. کوین لینچ (۱۹۶۳) در تعریفی فضای باز خارجی را فضایی با قابلیت انتخاب آزادانه، محل تحقق فعالیتهای خودجوش، جنبشها و یا مکان جستجوی بصری تعداد کثیری از مردم شهر می‌داند (Samadhi & Tantayanusorn, 2006). تعریف لینچ به عنوان یک شهرساز منتقد به دو بعد فرم و عمکرد فضای باز توانمن توجه می‌کند. فضای باز در این مفهوم به عنوان فضای محصور شده توسط توده‌های ساختمانی و عناصر طبیعی تعریف می‌شود که محوطه‌های بازی را برای زندگی و یا انجام کارهای مشخص و یا نامشخصی مهیا می‌نماید و تاثیرات مثبت یا غیرمثبتی بر میزان حس مفید بودن و معنا داشتن به محیط یا افراد پیرامون خود می‌دهد (Germeraad, 1992). در سایر تعاریف فضای باز چه بصورت تلویحی و چه به شکلی صریح توجه به نیازهای فیزیکی و روانشناسی انسانها مورد نظر بوده است. به عنوان مثال، ویلکینسون (۱۹۸۳) فضاهای شهری را دارای شش خصوصیت جامع می‌داند. شامل: قابلیت گزینش، برانگیزاننده حس تسلط، متعادل و آرام‌کننده پویایی انسان، قابلیت ایجاد روابط اجتماعی، حس خودشکوفایی و برقراری ارتباط با طبیعت (Samadhi & Tantayanusorn, 2006).

در این حالت ترکیبی از فضاهای سبز و فضاهای شهری است. واضح است که دسترسی به اشکال مختلف طبیعت از نیازهای بنادین انسانی و بنابراین بخش بسیار ضروری فضاهای باز محسوب می شود(Thompson,2002). توجه به فضاهای سبز در قالب پارکهای عمومی از قرن ۱۸ و ۱۹ میلادی در غرب و در پاسخ به مطالبات اجتماعی به تسهیلات تاریخی و کاهش استرسهای اجتماعی که عامل تهدید کننده نظم اجتماعی و سیستم حکومتی به شمار می روند، مورد توجه بوده است (Maruani & Co- (hen,2007). هم اکنون حمایتهای مردمی فراوانی جهت تأمین فضاهای باز سبز عمومی در نواحی شهری وجود دارد (Wu & Plantinga,2003) و تاکید رو به رشدی نیز در اهمیت فضاهای باز سبز در سلامت فیزیکی و روانی شهروندان دیده می شود (McConnachie & Shackleton, 2010). همچنین امروزه مفهوم فضای باز با فضای سبز گره خورده است. بنابراین فضاهای باز را می توان بسته به میزان خصوصی و عمومی بودن آنها به فضاهای باز عمومی، فضاهای باز نیمه عمومی و فضاهای باز خصوصی تقسیم نمود. از سوی دیگر فضاهای باز را بسته به نوع عملکرد آن می توان به سه دسته «فضاهای باز تأمین کننده» (تفريح و سرگرمی، سلامت شهروندان، ارزشهای زیبایی شناسی- بصری، نیازهای روانشناختی، تنوع فرهنگی و سایر خدمات اجتماعی)، «فضاهای باز حفاظت کننده» (ارزشهای طبیعی و اکوسیستم، تنوع زیستی، خاطرات جمعی) (McConnachie & Shackleton, 2010; Thompson,2002; Geoghegan, 2010; Maruani & Cohen,2007 شکل دهنده» (شکل دهنده به توسعه شهری، نواحی حومه‌ای) تقسیم نمود (Samadhi & Wile,1978).

مدل پیشنهادی زیر (نمودار شماره ۴) گستره مفاهیم و تعاریف فضای باز شهری را در قالب مکعبی مفهومی معرفی می نماید. این فضاهای باز بوجه به ماهیت طبیعی یا انسان ساخت بودن آنها و بسته به دامنه خدمات رسانی خود در مقیاس فردی- خانوادگی، زیر محله‌ای، محلی، منطقه‌ای، شهری و حتی منطقه‌ای قابل تعریف بوده و بعد و اندازه آنها بر این اساس مشخص می شود.

حقوقان متعددی در صدد کشف عوامل تأثیرگذار بر ارزیابی فضاهای باز هستند. در این راستا متغیرهای متعدد موثر بر ارزیابی کاربران، مورد بررسی و Amole اکتشاف قرار گرفته است. متغیرهای زیبایی (Amole, 2009b; Hur et al., 2010), وسعت و ناحیه طبیعی (Amole, 2009b; Hur et al., 2010) تعامل اجتماعی (Ge,Hokao ,Amérigo,Aragonés) (Amérigo,Aragonés, 1990; Ge,Hokao, 2006;) (Amérigo,Aragonés,) نگهداری (Amole, 2009b Thorsson et al., 1990) و آسایش محیطی (Amole, 2009b Gaitani et al., 2007) از جمله مهمترین این متغیرها هستند. اما آنچه در فضاهای باز اهمیت زیادی دارد میزان قابلیت دسترسی عموم مردم بدان است. فضای شهری با بسیاری از سرمایه‌های عمومی عجین شده است (Geoghegan,2002). اصطلاح «فضای عمومی» در بسیاری موارد بجای «فضای باز» نیز مورد استفاده است. در ادبیات دانشگاهی فضای عمومی طبیعتی چند بعدی دارد؛ مانند عمومی به مفهوم عام، حوزه عمومی، باورهای عمومی و زندگی عمومی که همگی به تعداد کثیری از مردم، جامعه و کشور اطلاق می شود که در تعامل یا تقابل با حوزه خصوصی قرار می گیرد. محیط شهری حاصل ترکیب فضاهای عمومی و خصوصی است (Madanipour,2003) که در فضای عمومی زندگی عمومی برخلاف زندگی خصوصی جاری است. با این حال فضاهای عمومی حاصل در درجات مختلفی از «عمومی بودن» و «خصوصی بودن» هستند که دارای اهداف عملکردی و نمادین می باشند (Man-deli,2010). در این تعاریف فضای عمومی مکانی است که در آن مقتضیات زندگی خصوصی و همگانی آشکار می گردد. چراکه در زندگی جمعی همواره تعادلی پویا میان فعالیتهای عمومی و خصوصی وجود دارد (Turel et al,2007). از سوی دیگر فضای باز بخشی از محیط شهری است که توسط تسهیلات رفاهی خود چه بصورت بصری بوسیله داشتن تاثیرات مثبت بر منظر شهری و چه بواسطه دسترسی عمومی تأثیرگذار است. فضای باز

نام الگو	توضیحات
۱ الگوی طبیعی	این الگوها در چشم انداز طبیعی موجود می‌باشد و از جریان ارزی، زمن‌شناسی، حلیبت مواد، قرارداد و شد و زوال منتج می‌شوند. این الگوها را می‌توان بر اساس اعداد با کلمات و پیش از خمه بوسیله ترسیم و نقشه تشریح نمود.
۲ الگوی اجتماعی	الگوهای اجتماعی ترتیبه رفتارهای بشود که مکانی را برای رفع اختیارات یا غلا مسربنه حمل و نقل، آسایش و انتیت برمی‌گردند.
۳ الگوی زیبایی‌شناسی	از هنرمند، تزئینات، بازنمایی، استطوره‌سازی، نمادسازی، تجربه‌سازی، فلسفه، شعر، موسیقی و «استان میراث فرهنگی» می‌گیرند و ترتیب تصورات و تنبیلات هستند یا تحسین اواز زیبایی‌های طبیعت می‌باشند.
۴ الگوی تموثه‌ای	الگوهای سرمتشق ترکیب استخوان شده الگوهای قلیل هستند و تموثه‌هایی می‌باشند که از موقع یوون شان اطمینان حاصل شده است. جایگاه آنها در طراحی محیط بیرون که هنری تکنیک همانند اجرای یک کل است.

جدول ۲. الگوهای طراحی فضاهای باز؛ مأخذ: مظفر و اسدپور، ۱۳۹۳.

معاصر تأیید شده است (Walton et al, 2007). یان

گل، معمار و شهرساز دانمارکی، در پژوهش‌های خود به تبیین بهترین خصوصیتهای مکانهای عمومی بواسطه محافظت در برابر عوامل منفی اقلیمی و مواجه با عوامل Nikolopoulou & Lykoudis, (۲۰۰۷) مثبت آن توجه دارد (Li et al, 2007).

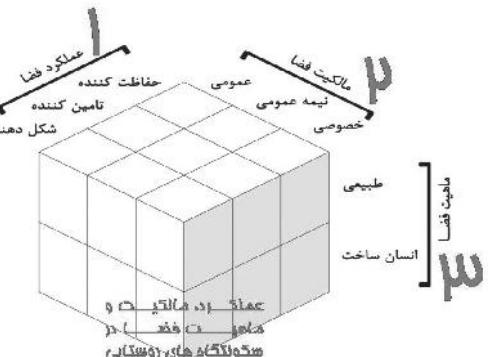
سایمون بل و همکاران (۲۰۰۷) در پژوهشی نقش بادشکنها را در کنترل جریان هوا در فضاهای باز خارجی شهر، شبیه‌سازی می‌نمایند (Tna & Fwa, 1992).

علاوه بر عوامل جوی، سنجش تاثیر جنس مصالح بکار رفته در کفسازی فضاهای باز نیز مورد توجه بوده است در این حوزه می‌توان به تحقیقی در زمینه تاثیر هندسه فضاهای شهری بر آسایش حرارتی و کیفیت هوا در فضاهای باز نام برد که در سال ۲۰۱۱ به چاپ رسیده است (Kruger et al, 2011).

البته مشابه چنین پژوهشی نیز پیشتر در سال ۲۰۰۶ در نمونه موردي کشور مراکش صورت پذیرفته است. در کنار شرایط اقلیمی، عوامل محیطی نیز به موضوعات مورد توجه تبدیل شده‌اند. تاثیر صوت بر فضاهای باز شهری از این جمله است. کانگ (۲۰۱۰) در پژوهشی به بررسی تفاوت‌های موجود میان نظرات طراحان و بهره‌برداران با توجه به مشخصات جمعیت‌شناسی هر گروه در خصوص اهمیت اصوات طبیعی در فضاهای سبز باز و آستانه‌های هر گروه می‌پردازد (Kang & Zhang, 2010).

سالها پیش از او نیز آلدگی صوتی ایجاد شده توسط خطوط راه‌آهن در فضاهای باز مورد بررسی قرار گرفته بود (Mkare, 1996 wicsz & Youshida, 1996).

علاوه بر این، بخشی از پژوهشها نیز به حوزه مطالعات تطبیقی میان کشورها

نمودار ۵. مدل مفهومی گستره مفاهیم فضای باز؛ مأخذ: نگارنده بر اساس جمعبندی مبانی نظری.

(۳-۳) رویکردهای محیطی معاصر به فضاهای باز در سکونتگاه‌های انسانی

رویکردهای تشخّص داده شده به ترتیب شامل: «رویکرد اقلیمی-محیطی، بهداشتی-سلامتی، حفاظتی-زیست محیطی و برنامه‌ریزی-مدیریتی» می‌باشند.

۱- رویکرد اقلیمی-محیطی در فضاهای باز شهری و روستایی

با وجود اینکه توجه به آسایش فیزیکی کاربران در فضاهای بسته داخلی از دهه ۷۰ میلادی با افزایش قیمت حاملهای انرژی در جهان به شدت مورد توجه بوده است، تمامی شرایط بهینه آسایشی مردم در فضاهای باز کمتر مورد پژوهش قرار گرفته است. رویکرد اقلیمی-محیطی به بررسی شرایط مناسب محیط مانند نور، تابش، سایه و جریان هوا بر راحتی کاربران فضاهای باز خارجی و عمومی شهر می-پردازد. نقش شرایط مطلوب محیطی بر استفاده از امکانات فیزیکی در پژوهش‌های

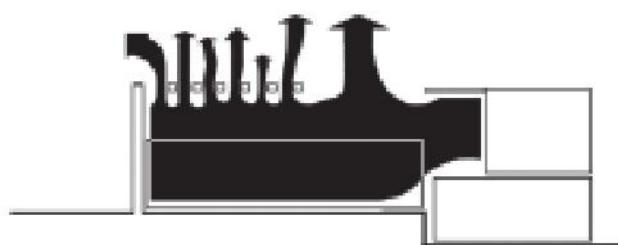
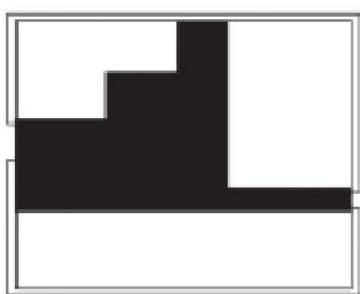
و یا اقلیمهای متفاوت و مقایسه راهکارها و راهبردهای آنها اختصاص دارد.

۲- رویکرد بهداشتی- سلامتی در فضاهای باز شهری و روستایی

فضاهای سبز باز در مجاورت محله‌ها (مانند پارکها، باغهای عمومی، زمینهای بازی و دهکده‌های سبز) می‌توانند امکان پیاده‌روی سالمندان و فعالیتهای فیزیکی کودکان و جوانان را فراهم آورند. شواهد در حال افزایش فراوانی نقش مثبت محیط را بر میزان فعالیتهای فیزیکی تأثیر می‌گذارد (Coombes et al,2010). بررسی عوامل تاثیرگذار مانند فاصله، جذابیت و اندازه فضاهای باز شهری در افزایش پیاده‌روی مردم و نیز تاثیر ویژگی‌های فضاهای باز محله بر میزان پیاده‌روی سالمندان (Corti,2005)، موضوع بسیاری از پژوهش‌های معاصر است (مانند: Hillsdon et al,2005; Sugiyama et al,2009; Thompson, Jackson, 2003; 2008) به مدل‌های اکولوژیکی در پژوهش‌های مرتبط با فعالیتهای فیزیکی که به بررسی محل وقوع فعالیتها توجه دارد، محققان را به سنجش متغیرهای محیطی و برنامه‌ریزی بر میزان مشارکت در فعالیتهای فیزیکی سوق داده است. علاوه بر فضاهای باز عمومی، نقش فضاهای باز نیمه عمومی مانند فضاهای باز مهدکودکها و مدارس در تشویق کودکان به بازی و تحرک (Cosco et al, 2010) فراوان مورد ارزیابی قرار گرفته است.

۳- رویکرد حفاظتی- زیست محیطی در فضاهای باز شهری و روستایی

توجه به مسائل اکولوژیکی در فضاهای باز شهری که

تصویر ۱. فضای باز پیوسته و متداوم در پلان حاصل باقیمانده فضای میان احجام داخلی و حصار خانه است.

در مقطع این فضای باز از تراز همکف به فضای زندگی بام تداوم می‌یابد تا به آسمان منتهی شود

سبز (مانند: Hobden et al.2004; Lichtenberg et al.,2007) و شیوه تحقق آنها در طرح های توسعه شهری و مدل های توزیع فضاهای باز در گستره شهر (Neema & Ohgai,2010; Banzhaf, 2010) و همچنین برنامه ریزی و مدیریت سیستم گستردۀ فضای باز در مناظر طبیعی روستایی نیز از موضوعات مورد توجه در این پژوهشها است. به عنوان مثال تبیین مدل های ارتباط فضاهای باز عمومی شهر با فضاهای باز خصوصی در نواحی حومه ای بخشی از پژوهش های این حوزه است (مانند: Gross,2009) و همچنین ترسیم سیاست های توسعه شهری ضمن حفظ فضاهای باز (Bengston et al.,2004; Lewis et al.,2009)

و یا نقش فضاهای باز در جلوگیری از حومه نشینی (مانند: Wu & Plantinga,2003) از دیگر موارد قابل اشاره هستند.

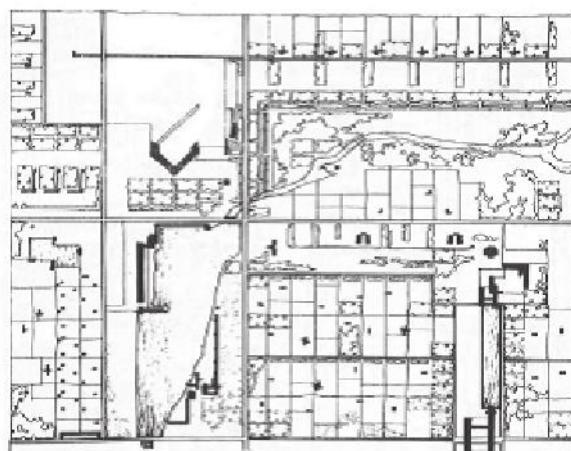
(۴-۳) نسبت فضای باز و بسته در سکونتگاه های روستایی

در روستاهای بسیاری از عملکردهای مرتبط با نیازهای زندگی روزمره و معیشت در فضاهای باز مجاور مسکن استقرار یافته اند. وجود عناصر نیمه باز که به عنوان یک مفصل بین فضای باز و بسته عمل می نمایند نیز از دیگر نکات مهم می باشند. موردنی که باید به آن اشاره شود ارتقاء نسبت بین فضای باز و بسته از جنبه کالبدی

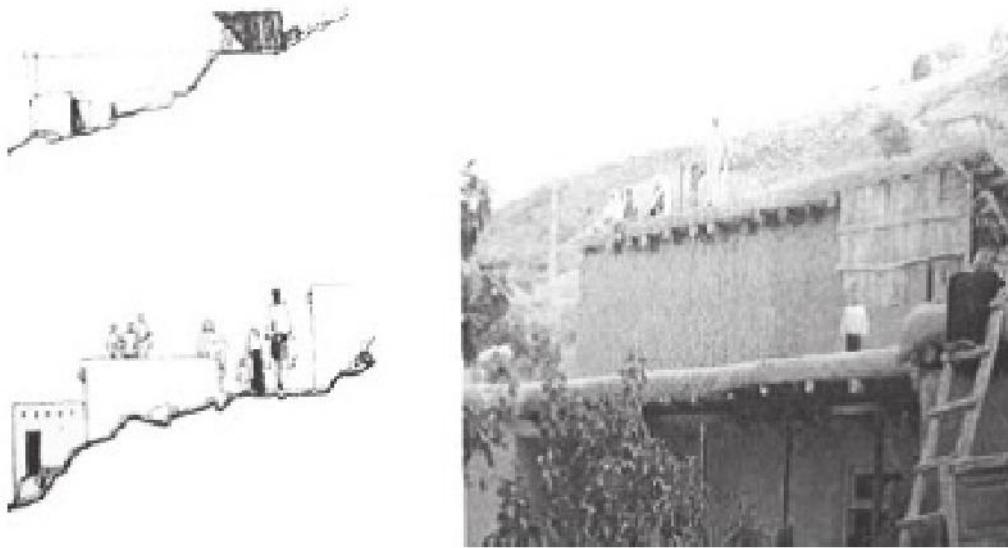
این فضاهای در کنترل و یا تشدید توسعه شهری توجه دارند. دیگر پژوهشها به نقش مردم و ساکنین در حفظ فضاهای باز شهری و بویژه فضاهای طبیعی پرداخته اند. به عنوان مثال میزان رغبت ساکنین به پرداخت هزینه جهت حفاظت از فضاهای سبز شهری در شهر هنگ کنگ (۲۰۱۰) مورد سنجش قرار گرفته است. نتیج حاصل نشان دهنده تمایل ۸۰٪ مردم در بازیابی حدود ۲۰٪ از فضاهای سبز شهری از دست رفته است (Lo & Jim,2010). نمونه های فراوان دیگری نیز در دیگر شهرهای جهان انجام شده است (مانند: Austin,2004; Bengston et al.,2005; Ryan,2002).

۴- رویکرد برنامه ریزی- مدیریتی در فضاهای باز شهری و روستایی

در طول سالها برنامه ریزی در زمینه فضای باز دو رویکرد کلان قابل شناسایی هستند. رویکرد نخست که بیشتر مورد توجه برنامه ریزان و جغرافیدانان است متکی بر تامین نیازهای انسانی مانند تفریح، تسهیلات رفاهی و کیفیتهای محیطی است. رویکرد دوم که حاصل نگاه اکولوژیستها و مرمت کاران منظر است بر حفاظت از منظر موجود و منابع طبیعی کنونی تاکید دارد (Maru-ani & Cohen,2007). مدلها و روش های برنامه ریزی متعددی تا کنون مورد استفاده بوده است. تهیه استانداردهای فیزیکی، سرانه ها و بررسی سیستمهای

تصویر ۲. تمامی ساختمانها در طرح رایت توسط فضای باز و سبز وسیع احاطه شده اند (اوستروفسکی، ۱۳۸۷). برگرفته از مظفر و اسدپور، ۱۳۹۳).

تصویر ۳. کاربست فضاهای باز به عنوان فضاهای جمعی در روستا؛ مأخذ: نگارنده.

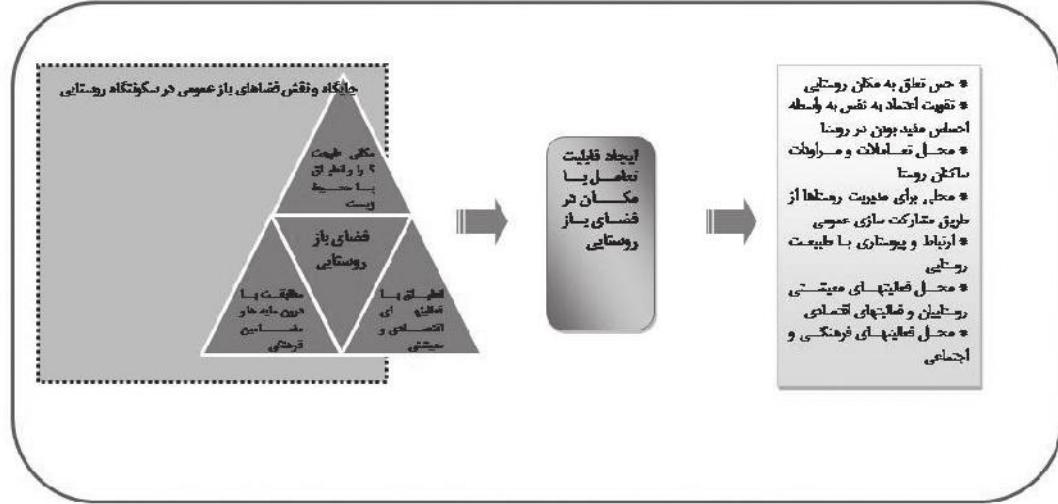
مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۹۳ زمستان
No.37 Winter 2015

۱۱۴

جدول ۳. الگوهای طراحی و توپولوژیک در نمونه های بومی و نوگرا

ردیف	نام کشور	نام خانه یا نظریه	توران	آذربایجان	مالزی	۱	اصالی خرسانی - مستقیم
							تجزیه های بومی - مستقیم
۱	هند	بوهرا	چین	توران	آذربایجان	۲	اصالی خرسانی - مستقیم
۲	آریستان	پختارا	آذربایجان	آذربایجان	آذربایجان	۱	اصالی خرسانی - مستقیم
۳	ایران	پرد	آذربایجان	آذربایجان	آذربایجان	۲	اصالی خرسانی - مستقیم
۴	عربستان	چده	آذربایجان	آذربایجان	آذربایجان	۱	اصالی خرسانی - مستقیم
۵	آسیا	شهر خلی	-	-	-	۱	نظریه های شهروسانی نوگرا در غرب
۶	الکلستان	باش شهر	-	-	-	۲	نظریه های شهروسانی نوگرا در غرب
۷	فرانسه	شهر صنعتی	-	-	-	۳	نظریه های شهروسانی نوگرا در غرب
۸	قرائسه	شهر درخشان	-	-	-	۴	نظریه های شهروسانی نوگرا در غرب
۹	آمریکا	شهر پیمانشتر	-	-	-	۵	نظریه های شهروسانی نوگرا در غرب

نمودار ۵. جایگاه فضاهای باز در سکونتگاه های روستایی؛ مأخذ: نگارندگان.

بسیاری از جنبه های ارزشمند مرتبط با آن به دلیل سیطره پارادایم های متاثر از زندگی شهری؛ ۲. دوم: از میان رفتن شیوه های معیشتی زندگی روستائی؛ به عنوان مثال زمانی که روستائی ماست و لبنتی خود را از شهر تهیه می کند، دیگر وجود عناصر مرتبط با فرآوری شیر و حوزه های فضایی مرتبط با آن موضوعیت خود را از دست می دهد.

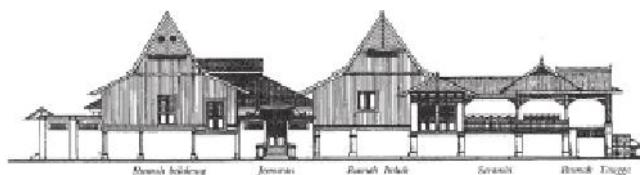
به جنبه های عملکردی و بنیادی می باشد. در برخی پهنه ها نسبت بین دو فضا کاملاً دارای وجهی کاربردی بوده و جنبه فرمال و کالبدی آن دارای وجهی تبعی می باشد.

(۴) بیان یافته های تحقیق

(۱-۴) بازشناسی نسبت بین فضای باز و بسته در طراحی مسکن روستایی

زمانی که کل طراحی معطوف به فضای بسته گردد به این معنا است که بخشی تفکیک ناپذیر از یک ارگانیسم را از شبکه ارتباطی متقابل عناصر تشکیل دهنده آن حذف کرده و به نوعی آنرا متلاشی نماییم. به نظر می رسد به دو دلیل این استحاله درک نمی شود:

۱. اول: استحاله فرهنگی در روستاها و رنگ باختگی

تصویر ۱: نمای خانه ای از گونه مالاکا با ستون های برآمده از زمین در جنوب مالزی (Wardi Sudim, 1987)

تصویر ۲: شیره ساماندهی فضاهای باز و مایین (سطح سیاه رنگ) در سطح افقی (پلان) و در تراز عمودی (نمای) (مأخذ تماشی تحلیل ها از نگارندگان است).

تصویر ۳. شیوه سازماندهی فضای باز در سکونتگاه روستایی مالاکا؛ مأخذ: مظفر و اسدپور، ۱۳۹۳.

یکسو و از سوی دیگر تفاوت‌های بنیادی و ساختاری مجموعه آنها با مقولات شهری بسیار مهم بوده و می‌تواند به استحاله پارادیم‌های مرتبط با زندگی روستائی و شیوه معیشت آن منجر شود.

(۲-۴) نحو و ساختار طراحی فضاهای باز در طراحی مسکن روستایی

در رابطه با نحو و ساختار آن در طراحی سکونتگاه‌های روستایی بطور اعم و فضاهای باز روستایی بطور اخص، باید گفت که در نظم فضایی و نظم ساختاری مفاهیم را تنها به شکل ذهنی می‌توان تفکیک کرد. مفاهیم به صورت نمادی از طریق عالیم، رنگ‌ها، فرم و منظر بیان می‌شود. در روستاهای سنتی، نظم مفاهیم تطبیق تقریباً کاملی با نظم فضایی دارد. در مجتمع‌های زیستی و روستاهای مدرن نظم مفاهیم به صورت سیستم نمادی مستقلی برای بیان موقعیت‌های اجتماعی درآمده و از نظم فضایی فاصله گرفته است. ارتباط نظم داده شده، کنترل روابط میان انسان و انسان، انسان و اشیا، اشیا و اشیا است. این عامل نیز با دو عامل قبل هماهنگ است؛ به طوری که ارتباط میان محیط و انسانها از طریق مفاهیم صورت می‌گیرد. محیط زیست روستاهای قادر است با به کارگیری نظم فضایی و مفهومی بر نظام ارتباطات تأثیر گذارد. نظام فضایی روستاهای منطبق بر نظام مفاهیم می‌تواند ماهیت، جهت و حجم ارتباطات را تعریف و کنترل کند. زمان ممکن است به دو معنی درک شود؛ نخست زمان در مقیاس وسیع مانند زمان طولی یا دورانی و دوم آهنگ فعالیت‌های انسانی. از سوی دیگر سرعت و قوع فعالیت‌ها در واحد زمان و نحوه توزیع آنها در طول زمان، برداشت دوم از نظم زمانی را آشکار می‌کند.

باید گفت که «معماری زمینه‌گرا خاصه در مناطق بومی و روستایی»، تلاشی برای نشان دادن توان ایجاد محیط مطلوب بصری در مقیاسی کلانتر از معماری است. پیام آن ضرورت توجه به محیط کالبدی پیرامون معماری روستا با تاکید بر مولفه‌های فرهنگی- اجتماعی و زیست محیطی است و نشان می‌دهد که این توجه میتواند هم برای خود اثر معماری و هم برای زمینه عاملی

مشبت و تقویت کننده باشد. زمینه‌گرایی، سازگاری با زمینه کالبدی، تاریخی و اجتماعی- فرهنگی است که بر طبق آن ایده‌ها و اشکال گذشته در شکل دادن به کالبد روستاهایی معاصر حضور دارند. درک ویژگی‌های مکان و استفاده از آنها در فرایند طراحی فضاهای باز روستایی بطور اخص و روستا بطور اعم، در ایجاد محیطی با تداوم بصری مناسب لازم است. به طور کلی در طراحی متناسب باز زمینه باید به شکل کل از قبل موجود، به میزان و نظم رابطه اجزای روستا در طول زمان؛ و به معانی، ارزشها و اهداف مشترک، توجه داشت. اما انسان همواره در سیر تاریخی خود با دو منبع عدم قطعیت روبرو بوده است: طبیعت و جامعه.

برای بدست آوردن یک برآوردی از نیروهای طبیعی و مهار آنها تا جای امکان و قرار دادن آن در چارچوب‌های مکان برای کنترل نیروهای اجتماعی ضروری ترین نگرانی‌های سکونتگاه‌های شهری است. تکنولوژی به عنوان یکی از وجوده اصلی معماری باید در سیر تدریجی و تداومی همراه با معماری، فرهنگ و شرایط اجتماعی و اقتصادی رشد نموده و به صورتی ذوب شده در معماری به کار گرفته شود. پس به روشنی میتوان گفت که آن معماری ای که توانایی تداوم حیات و رفع نمودن نیازهای انسانی را دارد که بتواند با شرایط نوین خود را تطبیق دهد و متناسب با مناسبات نوین اجتماعی در سطوح گوناگون خصوصی، نیمه خصوصی- عمومی نه تنها کالبدهای جدید ارائه دهد، بلکه خود پیشرو در ارائه کالبدهای نوین برای ایجاد روابط نوین اجتماعی و دگرگونی‌های اجتماعی باشد.

همچنین در رابطه با استحاله فرهنگ در مناطق روستایی و تاثیرگذاری آن بر فضاهای باز در روستاهای می‌توان به نتایج تحقیق در قالب جدول ۴ اشاره کرد. در پایان باید گفت که مقوله فرهنگ خاصه در مناطق روستایی مقوله‌ای پیچیده و در عین حال غامض است که درک آن بدون شناخت مولفه‌ها و متغیرهای مرتبط با آن قدری مشکل و تاحدودی ناممکن بنظر می‌رسد. در این پژوهش و در انتهای برای ارتباط و تعامل سازنده فرهنگ و معماری روستاهای خاصه در مناطق باز و

جدول ۲. ابعاد محوری هر یک از رویکردهای معاصر به جایگاه و نقش فضاهای باز در سکونتگاه‌های انسانی:
ماخذ: یافته‌های تحقیق.

برخی پژوهشگران یک دهه اخیر	ماهیت فضا		مالکیت فضا			عملکرد فضا			نوع رویکرد؛ ابعاد مفهومی فضای باز
	انسان ساخت	طبیعی	خصوصی	نیمه عمومی	عمومی	شكل دهنده	حفظات کننده	تامین کننده	
Li et al.(2007), Nikolopoulou et al.(2006, 2007), Yang & Kang(2005), Kang & Zhang(2010), Chen et al.(2008), Yu & Kang(2010), Kruger & Givoni(2007), Johansson(2006), Shahian et al.(2010), Tadeu et al.(2001), Coronel & Alvarez(2001), Chun & Tamura(2005), Georgi & Dimitriou(2010), Etzion et al.(2001), Boykoff & Goodman(2009), Hader et al.(2009), Matsuura et al.(2009), Parot(2008), Capeluto(2005), Corbella & Magalhaes(2008), Pressman(1996), Bu et al.(2010), Giridharan et al.(2004), Solecki et al.(2005), Gulyas et al.(2006)	x	x	-	x	x	-	-	x	اقليمی - محیطی
Sugiyama & Thompson(2008), Timperio et al.(2007), Sommerfelt et al.(2006), Hillsdon et al.(2006), Brocklehurst et al.(2005), Johansen et al.(2005), Jackson(2003), Corti & Donovan(2002), Gal et al.(2008), Harlan et al.(2006), Hall & Kearns(2001), Cerin & Leslie(2008), Guite et al.(2006), Mason(2010),	x	x	-	x	x	-	-	x	- بهداشتی - سلامتی
Grose(2009), Bengston et al.(2004), Wu & Plantinga(2003), Tang & Wong(2008), Broussard et al.(2008), Maruani & Cohen(2007), Hobden et al.(2004), Kotchen & Powers(2006), Neema & Ohgai(2010), Zhang et al.(2008), Lewis et al.(2009), Amir & Rechtman(2006), Banzhaf(2010), Sims & Schuetz(2009), Caruso et al.(2007), Jim & Chen(2003), Frenkel(2004), Orenstein & Hamburg(2009), Connell(2005), Kline & Alig(2005), Regan et al.(2006), Irwin & Bockstaal(2004), Arendt(2004), Ghaemi et al.(2009), Kaplocitz et al.(2008), Kuhn(2003), Stoms et al.(2009), David(2009), Jones(2007), Buijs(2009), Frischenbruder & Pellegrino(2006), Chiou et al.(2010), Henger & Bizer(2010), Cho(2002), York & Munroe(2010), Li et al.(2007), Noth et al.(2003), Hidding & Teunissen(2002),	x	x	-	x	x	x	x	x	برنامه ریزی - مدیریتی
Nelson et al.(2007), Bowman et al.(2009), Koomen et al.(2008), Dijk & Wulp(2010), Lo & Jim(2010), Taylor et al.(2007), Orr & Pickens(2003), Hess & King(2002), Austin(2004), Toth et al.(2009), Mitsosova et al.(2010), Rubino & Hess(2003), Ruliffson et al.(2003), Maruani & Cohen(2010), Oxbrought et al.(2006), Gittings et al.(2006), Cooper(2002), Bengston et al.(2005), Muttersbaugh(2005), Free-stone & Nichols(2004), Ryan(2002), Adams et al.(2009), Russell & MacBride(2003), Vejre et al.(2010), White(2009), Maruani & Cohen(2009), Askins(2009), Glantz & Hilpert(2007), Haaren & Reich(2006), Bark et al.(2009), Bowman & Thompson(2009), Beardsley et al.(2009)	-	x	-	-	x	-	x	x	حافظتی زیست محیطی

جدول ۳. رویکردهای زمینه‌گرای طراحی فضاهای باز در معماری زمینه‌گرای مناطق روزتایی؛
ماخذ: نگارنده.

رویکرد طراحی فضاهای باز روستایی	مبانی کلیت و انسجام	همگرایی اجزاء متکبر برای بیوستن به کل بستر روستا	اهمیت کل به عنوان منشاء سکل برای اجزاء بستر روستا	گرایش اجزاء به هنگام شکل گیری برای واپسگی با نظام آفرینش	تاثیر مثبت بصری از جزو یکدیگر در بستر روستا	همگرایی فضایی میان اجزاء های تاریخی و فرهنگ جمیعی	ساختمان گرا	زیبایی گرا	سازماندهی گرا	کل گرا	وحدة گرا
عامل تعیین کننده کلیت و انسجام	کشف روابط در نظام آفرینش به عنوان نرمی از وجود	تبیعت از روابط حاکم بر کل در بستر روستا	تبیعت از روابط روندهای طبیعت در بستر روستا	همگرایی با جزء	همگرایی و تناسب ترکیبی آنها در یک محدوده خاص بستر روستا	همخوانی با زمینه کالبدی، تاریخی، اجتماعی، فرهنگی	عناصر فضایی و امکانات	هماهنگی و تناسب	همگرایی با جزء	همگرایی فضایی میان اجزاء های تاریخی و فرهنگ جمیعی	همگرایی اجزاء با ارزش
روش شناسی	روش شهودی بر مبنای دریافت نظم نهفته در نظام آفرینش	روش شهودی بر مبنای دریافت روند های طبیعت در بستر روستا	روش شهودی بر تاریخی بر مبنای استخراج اصول و قواعد گذشته	روش مطالعه مشاهده و مصاحبه برای دریافت ساختار ذهنی و عنی	روش مطالعه تاریخی، مشاهده و مصاحبه برای دریافت ساختار ذهنی و عنی	روش مطالعه تاریخی، مشاهده و مصاحبه برای دریافت ساختار ذهنی و عنی	روش مطالعه مشاهده و مصاحبه برای دریافت ساختار ذهنی و عنی	روش مطالعه مشاهده و مصاحبه برای دریافت ساختار ذهنی و عنی	روش مطالعه مشاهده و مصاحبه برای دریافت ساختار ذهنی و عنی	روش شهودی بر مبنای دریافت نظم نهفته در نظام آفرینش	
هدف از کلیت	ایجاد کل به عنوان نمادی از وحداتیت	ایجاد کل یکپارچه با نظمی در هم	ایجاد کل هدفمند و سازگار با	ایجاد کل از نظر فضایی به هم پیوسته و خوانا در بستر روستا	ایجاد کل معنی دار هماهنگ در بستر روستا	ایجاد کل از راسته و هماهنگ در بستر روستا	ایجاد کل از راسته و هماهنگ در بستر روستا	ایجاد کل هدفمند و سازگار با	ایجاد کل یکپارچه با نظمی در هم	ایجاد کل به عنوان نمادی از وحداتیت	ایجاد کل از راسته و هماهنگ در بستر روستا

زندگی مناسب در جامعه ناگزیر از پاسخگویی به این نیازها خواهیم بود؛ چنانچه در ارایه ضوابط برای طراحی روستاهای در زمان کنونی، به خواسته‌های جدید زندگی که برگرفته از تحول اجتماعی در فضاهای و معماری اقوام خاص توجه کافی مبذول گردد، مسکن بومی و فضای باز و معماری حاکم بر آن از کارایی مناسب بهره‌مند می‌گردند.

رسیدن به جایگاه ارزنده برای مطالعات شناخت شناسانه
اجتماعی در طراحی سکونتگاه های روستایی به چند
نکته اشاره ممکن است:

مدرسہ شری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۳. «ضوابط و دستورالعمل های ساخت و اجرا»: لزوم در نظر گیری الگوهای بومی ساخت مسکن که مبتنی بر آداب و رسوم اجتماعی ساخت مسکن در مناطق مختلف کشور است، می توان انتظار داشت تا بیشینه انطباق مسکن و نیازهای فرهنگی - اجتماعی مردم فراهم گردد؛ لذا ضرورت تدوین ضوابط و دستورالعملهای ساخت مسکن در روستاهای کشور امری ضروری بنظر می رسد.

۴ «شناساً» کا، کد مفهوم مسکن: د، قسمیت ها

بی دگرگونی هنجارهای اجتماعی، امری طبیعی است که متعاقب آن در سیمای روستاها و به خصوص در کالبد و معماری آن تحولاتی بوجود آمده است. از آنجا که تمدن به یکباره به وقوع نپیوسته و ظهور آن تدریجی است؛ بنابراین کالبد زیستی، محل تجلی حیات مدنی است و نیازمند تداوم این حیات نیز خواهد بود. لذا برای تحقق این تداوم نیازمندی به سازماندهی اجتماعی امری ضروری به نظر می رسد.

و مقوله مسکن بومی»؛ بدین منظور شناخت کارکرد اجزای واحد مسکونی در پی گونه‌شناسی فضاهای باز و تحلیل ویژگی‌های کاربردی آنها در مناطق مختلف و در زمان‌های گذشته و حال، لازم است و باید با ثائق و علم

۲. «ضوابط و دستورالعمل های طراحی معماری سکونتگاه های روستایی»: گفته شد که دگرگونی ها و استحاله های فرهنگی و اجتماعی، نیازهای جدیدی را در کالبد بنای مسکونی متولد کرده اند که امروزه برای

**جدول ۴. تحلیل و ارزیابی بافت اجتماعی تاثیرگذار بر شکل گیری فضاهای باز در مناطق روستایی؛
ماخذ: نگارنده.**

ارکان اجتماعی	جواب مدنی روستایی	جواب سنتی روستایی	الگوهای فرهنگی در روستا
ساختار اجتماعی			
وضعیت و نقش اجتماعی	وضعیت‌های اجتماعی محدود؛ اغلب انتسابی؛ استحصالی؛ وظایف تخصصی محدود در روستا	همگن؛ ویژگی مذهبی؛ خردمندگها و تقابل فرهنگی و جهانی‌شدن در عصر اطلاعات در روستا	ازشن‌ها اندک در روستا
خویشاوندی	نمونه اینسانی؛ حریم خصوصی و خلوت؛ ضعیف در روستا	ظاهر اخلاقی والا؛ تحمل اختلافات اندک	هنچارها
ارتباطات	چهره به چهره در روستا	زمان حال در ادامه گذشته اقوام بومی	موقعیت زمانی
نظرارت اجتماعی	شبایع بی اساس غیررسمی در روستا	صنعتی؛ منابع انرژی پیشتر در روستا	تکنولوژی
طبقه‌بندی اجتماعی	الگوهای نابرابر اجتماعی مقاوم؛ انعطاف‌اندک در روستا	الگوهای شناور نابرابر اجتماعی؛ انعطاف قابل نوجه در روستا	الگوهای جنسی
اقتصاد	اقتصاد مبتنی بر کشاورزی؛ تولید ارزان در منزل؛ کار اداری اندک	کاهش پدرسالاری؛ کاهش تعداد زنان در نیروی کاری در آمدزا می‌کنند	خانواده
مذهب	خانواده گسترش به مفهوم اولیه اجتماع و تولید مصرفگرا	جهانبینی مذهبی؛ ضعف در تجمیع مذهب	تحصیل
سلامت	تحصیلات ابتدایی همگانی همراه با رشد تحصیلات پیشرفته زاد و ولد و مرگ و میر اندک؛ سن امید به زندگی پایین به دلیل پایین بودن استاندارهای زندگی و تکنولوژی درمان ابتدایی	تحصیل رسمی محدود برای افراد خاص	الگوهای استقرار
تغییرات اجتماعی	مقایس بزرگ؛ گروه جمعیتی کوچک و عمده‌تا نوضیغ شده در روستاهای و شهرهای کوچک	مقياس بزرگ؛ گروه جمعیتی بزرگ و متمرکز شده در شهرها	سریع؛ ظهور طی یک نسل آهسته؛ ظهور در طی بیش از چند نسل

مورد توجه بیشتری باشد؛ چنانچه امروزه درصد اندکی از مطالعات حوزه معماری به بررسی مولفه‌ها و متغیرهای فرهنگی وارد بر، یا دخیل در، معماری مربوط می‌شود. برای تحقق این هدف، گونه‌شناسی فضاهای باز و نقد و تحلیل اجزا و عناصر به لحاظ کاربرد آنها از جنبه‌های گوناگون، در هر منطقه حائز اهمیت ویژه‌ای است که باید مولفه‌های طراحی بر اساس نیازمندی و مطلوبیت سنجی واحدهای مسکونی برای افراد ساکن باشد.

نتیجه گیری و جمعبندی
شکل گیری مسکن و ارتباط آن با فضاهای باز و بسته، متأثر از ویژگی‌های محیط انسانی و محیط طبیعی می‌باشد و تعامل و تفاوت بین این ویژگی‌ها، گونه‌های مختلف مسکن را پدید آورده است، به بیانی دیگر

به نیازهای جدید اجتماعی و فرهنگی نسل حاضر، ارایه ضوابطی که منطبق بر دیگر نیازهای موثر در شکل‌یابی مسکن بومی و فضاهای باز باشد؛ با علم به گریزناپذیری تغییرات اجتماعی و فرهنگی جامعه‌ای که برای آن طراحی می‌کنند، صورت بدیرد.

۵. «التزام انجام پژوهشها و مطالعات فرهنگی کارآمد در مقوله طراحی فضاهای روستایی»: درنظر گرفتن نحوه تعامل سازنده معماری و فرهنگ و چگونگی ارتباط پذیری آنها با یکدیگر که باید در راستای بسط و گسترش و یا به عبارت بهتر، استعلای مولفه‌های فرهنگی- اجتماعی و مولفه‌های طراحی معماری روستایی باشد، از مهمترین مواردی است که انتظار می‌رود در پژوهشها و مطالعات فرهنگی و در حوزه معماری

جدول ۵. مقایسه ویژگیهای کلی فضاهای باز در نمونه های معماری بومی اسلامی و نظریه های نوگرا:
ماخذ: مظفر و اسدپور، ۱۳۹۳.

نام کشور یا نظریه	توع و محل فضای باز
دارای مرز فیزیکی	- - - - ● ● ● ● ● ● -
بیوسته و بدون مرز فیزیکی	● ● ● ● - - - - - ●
محصور و یا قی مانده اجسام کالبدی	- - - - ● ● - ● ● ● -
محصور و به مثابه عنصر طراحی شده	- - - - - ● - - - -
استقرار در تراز همکف	● ● ● ● ● ● ● ● - ● ●
استقرار در تراز بام	- - - - - ● - - ● ● -

شهر	درصد
آمریکا (شهر یوندشتی)	95%
فرانسه (شهر در خشان)	50%
فرانسه (شهر صنعتی)	85%
انگلستان (با شهر)	80%
اسپانیا (شهر خطی)	15%
مریستان (جده)	30%
ایران (بزد)	20%
ازبکستان (بغداد)	20%
هند (بیهوده)	35%
چین (توبقالان)	0%
سازی (مالانا)	0%

مد پرسی شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۲۰

عوامل شکل دهنده خاصه در مناطق روستایی در حال استحاله را نمی توان به یک عامل نسبت داد و یا به طور مجزا بررسی نمود، زیرا کُنش هایی که مابین عوامل متعدد در شکل گیری فضای باز و بسته رخ می دهد، در اثر پیچیدگی هایی است که در رابطه با تعامل و تقابل میان آنها وجود دارد. این ترکیب به سبیاری از نیازهای ساکنین اعم از مادی و معنوی مانند تفکیک محدوده خصوصی و عمومی، محرومیت، امنیت، آسایش اجتماعی و فرهنگی موجود در روستا نقش مکمل را ایفا می نماید. بنابراین، ترکیب فضای باز و بسته را از نظر

روشهای، مدلها و تاثیرات هر یک از شیوه‌های مدیریتی و برنامه ریزی شهری- منطقه‌ای بر تامین نقشهای کلیدی فضاهای باز و مهمتر از همه نقش حفاظت کنندگی از اولویتهای معاصر است. همزمان توجه وافری نیز به شیوه تنظیم شرایط محیطی توسط فضاهای باز و تاثیرات روحی، حسی- روانی تعامل انسان با چنین فضاهایی دیده می‌شود. نسبت انسان- فضای باز، با رویکرد حفاظت همراه است و نسبت فضای باز- انسان با رویکرد کنترل تواند باشد. مدلها و رویکردهای برنامه ریزی- مدیریتی، جایگاه و ماهیت میانه‌ای در این مدل دارند چراکه علاوه بر قابلیت شکل دهنده‌گی ذاتی خود، همواره در بخش‌های تامین کنندگی و حفاظت کنندگی نیز حائز توجه هستند.

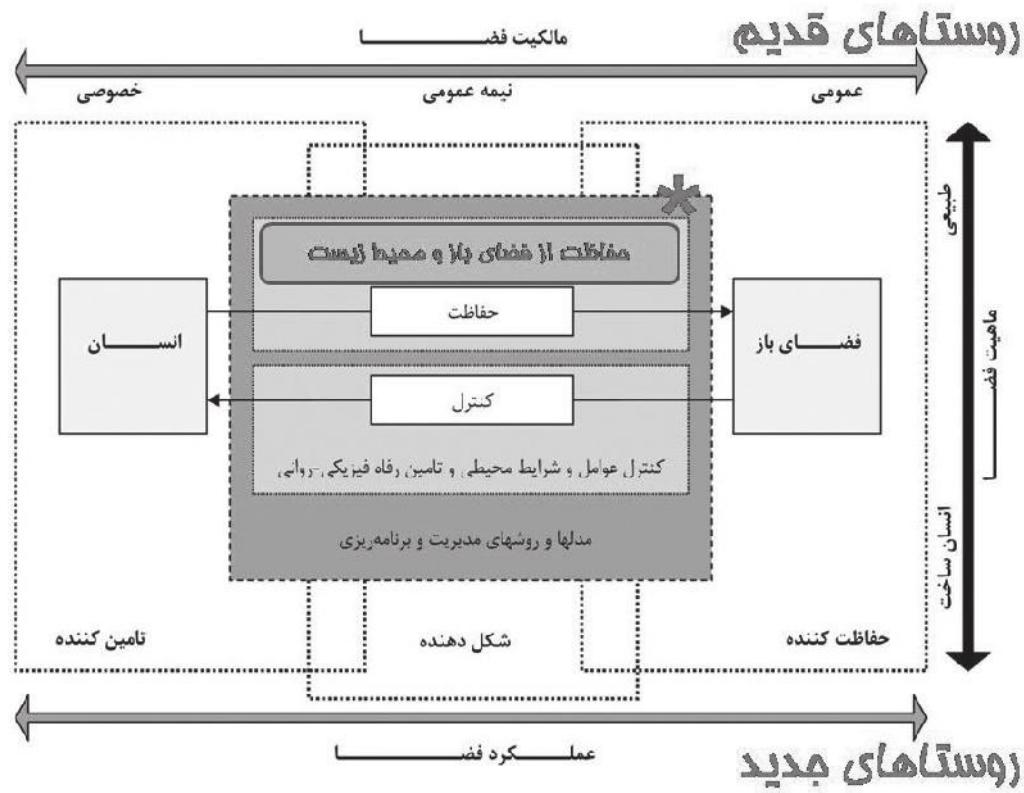
با استناد توجه داشت که فرهنگ‌ها خاصه در روستاها در

زمانی و عملکردی بنا، تأثیر یک عامل به عامل دیگر بارزتر و یا کم رنگ تر می‌باشد. در بسیاری از موارد به دلیل جاذبه‌هایی که ساخت و سازهای مشابه الگوهای شهر برای روستائیان داشته و منفی انگاشته شدن راه حل‌های بومی به دلیل تبلیغات منفی (به عنوان مثال الگوی کپر و کپرنشینی) باید با توضیح و فرهنگ سازی ارزش‌های سنتی مرتبط با مسکن بومی را مجدد آحیاء کرد. از سویی دیگر، فضای باز از حیث وجودی عنصری مهم و از حیث ماهیتی، موضوعی پیچیده است. نتایج حاصل از این تحقیق بیانگر جامعیت بیشتر مفاهیم برنامه ریزی- مدیریتی و سپس حفاظتی زیست محیطی در فضاهای باز است که اغلب از محدوده فضاهای داخلی شهر فراتر رفته و نواحی حومه‌ای و حتی روستایی را نیز شامل می‌شود.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۲۱

نمودار ۵. مدل مفاهیم پایه در رویکردهای غالب معاصر در پژوهش‌های فضای باز (همانگونه که در مدل ارائه شده آمده است، می‌توان دریافت که در مناطق روستایی قدیمی در برابر روستاهای جدید در حال استحاله، چون ماهیت طبیعی فضا بیشتر است، پس حفاظت از فضاهای باز و توجه به مسائل زیست محیطی اهمیت بیشتری داشته و موضوعیت کنترل و نظارت بر این مناطق اهمیت دوچندان پیدا می‌کند؛ مأخذ: یافته‌های تحقیق).

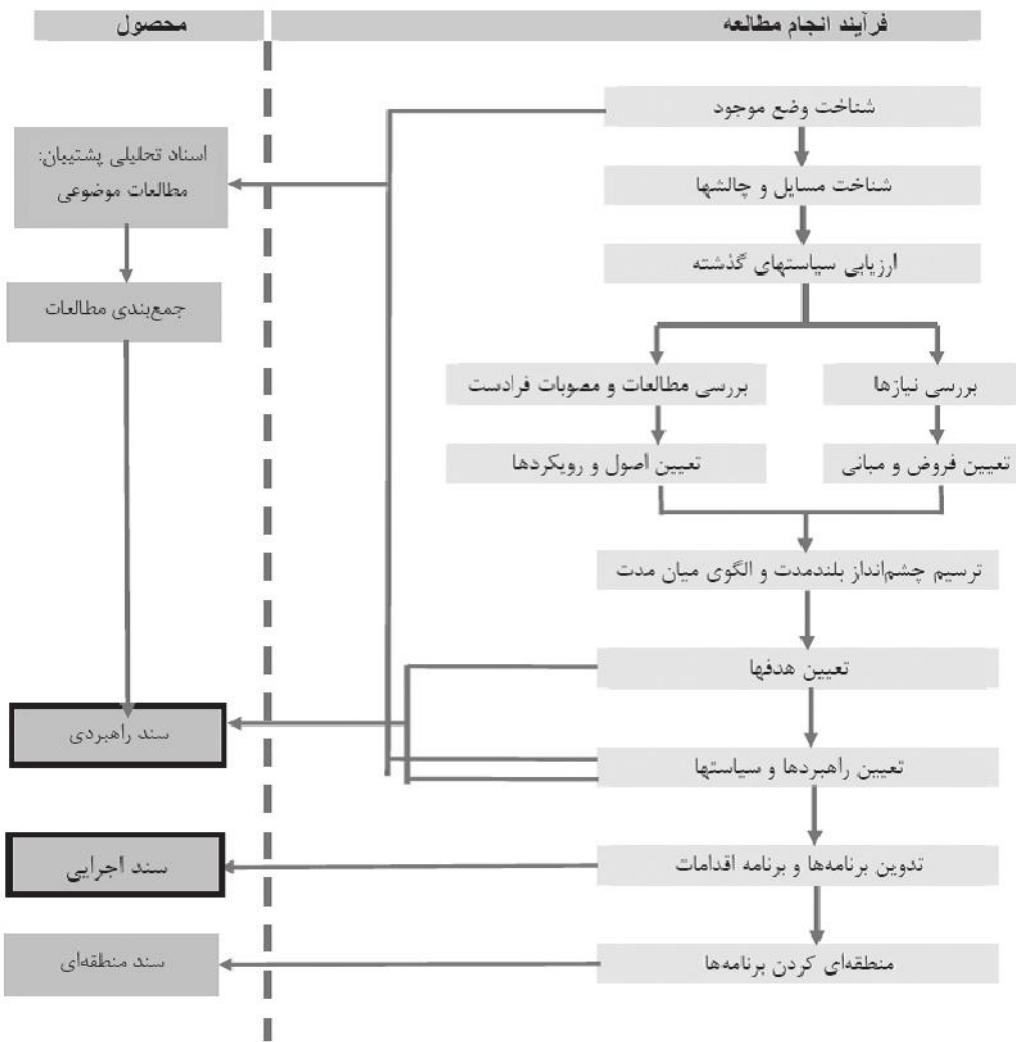
شیوه‌ها را هم چنان زنده نگاه داشت. در انتهای پیشنهاد می‌شود در راستای انجام مطالعات بهینه و مناسب در زمینه هماهنگ‌سازی تاثرات اجتماعی-فرهنگی و طراحی مسکن روستایی با تأکید بر فضاهای باز روستایی در ایران و کارآمدسازی تدوین طرح‌های پژوهشی و رویه اجرایی حاکم بر آن از نمودار صفحه بعد به عنوان الگوی فرآیندی استفاده گردد.

منابع و مأخذ

- (۱) اردلان، نادر و لاله، بختیار (۱۳۸۰) حس وحدت سنت عرفانی در معماری ایرانی، ترجمه حمید شاهرخ، نشر خاک، تهران.
- (۲) افروغ، عماد (۱۳۷۷) فضا و نابرابری اجتماعی، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت مدرس.
- (۳) افشار نادری، کامران (۱۳۷۸) از کاربری تا مکان، مجله معمار، شماره ۶، پاییز ۱۳۷۸.
- (۴) بحرینی، حسین (۱۳۷۷) فرایند طراحی شهری، انتشارات دانشگاه تهران.
- (۵) برولین، برنت (۱۳۸۳) معماری زمینه گرا، ترجمه راضیه رضازاده، تهران، نشر خاک.
- (۶) پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۶) مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، چاپ دوم، تهران، انتشارات شهیدی.
- (۷) تانکیس (۱۳۸۸) فرم، فضا، شهر و نظریه اجتماعی (مناسبات اجتماعی و شکل‌های شهری)، ترجمه پارسی، حمیدرضا و دیگران. انتشارات دانشگاه تهران.
- (۸) تیبالدز، فرانسیس (۱۳۸۳) شهرسازی شهروندگار، ترجمه محمد احمدی نژاد، اصفهان، نشر خاک.
- (۹) جیکوبز، جین (۱۳۸۶) زندگی و مرگ شهرهای بزرگ امریکا، مترجم: پارسی، حمیدرضا؛ افلاطونی، آرزو، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- (۱۰) حبیب، فرح (۱۳۸۰) فضای شهری بستر تعامل اجتماعی (عامل اجتماعی رویکردی به پایداری)، فصلنامه معماری و فرهنگ، سال هفتم، شماره ۲۴. ۱۳۸۰.
- (۱۱) حبیبی، سید محسن (۱۳۷۹) جامعه مدنی و حیات شهری، مجله هنرهای زیبا، تهران، شماره ۷.
- (۱۲) حبیبی، محسن (۱۳۷۸) فضای شهری، حیات

شرایط معاصر ایستادن و در طول زمان تحول پیدا می‌کنند. این تحولات در عصر جهانی شدن اقتصاد و اطلاعات تسريع شده است. هنگامی که تحولات فرهنگی و اجتماعی در زمانی کوتاه شدید و خارج از کنترل باشد، کالبد شهر که ماهیتاً دارای تغییرات کند است قادر نیست در همان بازه زمانی با این تحولات منطبق شود و نابسامانی‌های شهری در همین شرایط است که به ظهور می‌رسد. در واقع چنین شرایطی فاصله میان عینیت (کالبد فیزیکی) و ذهنیت (نهمتۀ های اجتماعی و انتظارات جامعه) بیشتر و بیشتر شده و بین خواست و ذهنیت جامعه از محیط مطلوب و عینیت کالبدی فاصله زیادی ایجاد می‌شود و محیط کالبدی دیگر پاسخگوی انتظارات ذهنی گوناگون افراد نخواهد بود. در شرایط اجتماعی منسجم که دارای سنت و عرف تثبیت شده بوسیله نظارت اجتماعی می‌باشد، نیاز به اعمال ضوابط و قوانین متعدد و کنترلهای ریزپردازانه به حداقل می‌رسد و تغییرات اجتماعی نیز تغییرات کالبدی را به دنبال خود خواهد آورد. اما در جوامعی که این هماهنگی و همزمانی وجود ندارد کالبد شهر پاسخگوی نیازهای اجتماعی نخواهد بود و در نتیجه نیاز به اصول و معیارهایی که بتواند محیط منسجمی به وجود آورد بسیار بیشتر احساس می‌شود. در چنین وضعیتی است که بایستی از سایر سیاست‌های ممکن استفاده کرد تا فرایند ایجاد این هماهنگی را تسريع ببخشند. در چنین وضعیتی دیگر فرهنگ و سنت و عرف پاسخگو نبوده و طراحی شهری ناگزیر است از راهکارهای دیگری برای سامان دادن به محیط کالبدی شهر بهره جوید. در چنین شرایطی مهم ترین مسئله ترکیب ساختمانها با یکدیگر است.

در پایان باید گفت که راه حل‌های بومی مرتبط با سازماندهی فضای باز در خشان ترین الگوها برای پاسخ دهی به مسائل اقلیمی و معیشتی بوده و در پس ظاهر نه چندان مطلوب آنها می‌توان محتواهای بسیار ارزنده‌ای را که تبلور قرنها تجربه است، مشاهده نمود؛ به همین دلیل باید با بازنده سازی عناصر محتوایی آنها به شکلی امروزی این

- (۱۷) راپورت، ایموس (۱۳۸۵) مقاله فرهنگ و نظم شهری، ترجمه سمیه جیریابی، سایت انسان‌شناسی و فرهنگ.
- (۱۸) رفیعیان، مجتبی و سیفایی، مهسا (۱۳۸۴) فضاهای عمومی شهری، بازنگری و ارزیابی کیفی، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۳.
- (۱۹) غزنویان، زهرا (۱۳۹۱) انسان‌شناسی فضای خانگی شهری؛ از مطلوبیت تا واقعیت، پایان نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد، استاد راهنمای ناصر فکوهی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران.
- (۲۰) فکوهی، ناصر (۱۳۸۳) انسان‌شناسی شهری، تهران، نشر نی.
- (۲۱) لینچ، کوین (۱۳۸۱) سیمای شهر، ترجمه منوچهر واقعه‌ای و خاطره‌های جمعی، مجله صفحه، سال نهم، شماره ۲۸، بهار و تابستان ۱۳۷۸.
- (۱۳) دانشپور، عبدالهادی و دیگران (۱۳۸۶) فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، فصلنامه باغ نظر، سال ۴، شماره ۷، بهار و تابستان ۸۶.
- (۱۴) راپورت، آموس (۱۳۶۶) منشا فرهنگی مجتماع‌های زیستی، ترجمه راضیه رضازاده، تهران، انتشارات جهاد دانشگاهی دانشگاه علم و صنعت.
- (۱۵) راپورت، آموس (۱۳۸۸) انسان‌شناسی مسکن، ترجمه خسرو افضلیان، نشر حرفه هنرمند.
- (۱۶) راپورت، آموس (۱۳۸۴) معنی محیط ساخته شده: رویکردی در ارتباط غیرکلامی، ترجمه فرج حبیبی، تهران، انتشارات پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

- space in a residential sorting model of twin cities. *Journal of environmental economics and management*, 60: 57-77.
- (35) Kotchen, M. et al. (2006). Explaining the appearance and success of voter referenda for open-space conservation. *Journal of environmental economics and management*, 52: 373-390.
- (36) Kruger, F.L. et al. (2011). Impact of urban geometry on outdoor thermal comfort and air quality from field measurements in Curitiba, Brazil. *Building and Environment*, 46: 621-634.
- (37) Lo, A.Y., Jim, C.Y. (2010). Willingness of residents to play and motives for conservation of urban green spaces in the compact city of Hong Kong. *Urban Forestry & Urban Greening*, 9: 113-120.
- (38) Li, W. et al. (2007). Simulating the sheltering effects of windbreaks in urban outdoor open space. *Journal of wind engineering and industrial aerodynamics*, 95: 533-549.
- (39) Madanipour, A. (2003). Public and private spaces of the city. London: Routledge Pub.
- (40) Mandeli, K.N. (2010). Promoting public space governance in Jeddah, Saudi Arabia. *Cities*, 27: 443-455.
- (41) McConnachie, M., Shackleton, C.M. (2010). Public green space inequality in small town in south Africa. *Habitat International*, 34: 244-248.
- (42) Muruani, T., Amite-Cohen, I. (2007). Open space planning models: a review of approaches and methods. *Landscape and Urban planning*, 81: 1-13.
- (43) Nikolopoulou, M., Lykoudis, S. (2007). Use of outdoor and microclimate in Mediterranean urban area. *Building and environment*, 42: 3691-3707.
- (44) Samadhi, T.N., Tantayanusorn, N. (2006). Reinventing religious land as urban open space: the case of kuang in Chiang Mai (Thailand). *Habitat International*, 30: 886-901.
- (45) Simeoforidis, Y. (1993). On landscape and open spaces. *Arch. & Behave.*, 3: 321-327.
- (46) Sugiyama, T., Thompson, C. W. 2008. Associations between characteristics of neighborhood open space and older people's walking. *Urban forestry & urban greening*, 7: 41-51.
- (47) Tan, S., fwa, T. (1992). Influence of pave-

- مزینی، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم. (۲۲) لیوتار، زان فرانسو (۱۳۷۵) پدیدارشناسی، ترجمه عبدالکریم رشیدیان، تهران، نشر نی.
- (۲۳) ماجدی، حمید و زرآبادی (۱۳۸۹) شهر نشان دار به مثابه شهر زمینه گرا، *فصلنامه تحقیقات فرهنگی*، شماره ۳.
- (۲۴) مدنی پور، علی (۱۳۷۹) طراحی فضای شهری نگرشی بر فرایندی اجتماعی و مکانی، ترجمه فرهاد مرتضایی، تهران، شرکت پردازش و برنامه ریزی.
- (۲۵) مظفر، فرهنگ و اسدپور (۱۳۹۳) تحلیل توپولوژیک فضاهای باز در الگوهای مسکن بومی؛ پژوهش‌های منظر شهری، سال اول، شماره ۱.
- (26) Anderson, S.T., West, S.E. (2006). Open space, residential property values, and spatial context. *Regional science and urban economics*. 36: 773-789.
- (27) Bowman, T. et al. (2009). Valuation of open space and conservation features in residential subdivisions. *Journal of environmental management*, 90: 321-330.
- (28) Coombes, E. et al. (2010). The relationship of physical activity and overweight to objectively measured green space accessibility and use. *Social science and medicine*, 70: 816-822.
- (29) Corti, B. et al. (2005). Increasing Walking; How important is distance to, attractiveness, and size of public open space? *American Journal of Preventive Medicine*, 28: 169-176.
- (30) Cosco, N.G. et al. (2010). Behavior mapping: a method for linking preschool physical activity and outdoor design. *Official journal of American college of sports medicine*, 42: 513-519.
- (31) Geoghegan, J. (2002). The value of open spaces in residential land use. *land use policy*, 19: 91-98.
- (32) Germeraad, P.W. (1992). Islamic traditions and contemporary open space design in Arab-Muslim settlements in Middle East. *Landscape & Urban Planning*, 23: 97-106.
- (33) Kang, J., Zhang, M. (2010). Semantic differential analysis of the soundscape in urban open public spaces. *Building and environment*, 45: 150-157.
- (34) Klaiber, H. et al. (2010). Valuing open

- ment materials on the thermal environment of outdoor spaces. *Building and Environment*, 27: 289-295.
- (48) Thompson, C. W. (2002). Urban open space in 21st century. *Landscape and urban planning*, 60: 59-72.
- (49) Turel, H.S. at al. (2007). Evaluation of elderly people's requirements in public open spaces: a case study in Bornova District (Izmir, Turkey). *Building and Environment*, 42: 2035-2045.
- (50) Walton, D. et al. (2007). The relative influence of wind, sunlight and temperature on user comfort in urban outdoor spaces. *Building and environment*, 42: 3166-3175.
- (51) Wu, J.J. Planting, A.J. (2003). The influence of public open space on urban spatial structure. *Journal of environmental economics and management*, 46: 288-309.
- (52) Aiello, Antonio; Ardone, Rita Grazia&Scopelliti, Massimiliano 2010. Neighbourhood Planning Improvement: Physical Attributes, Cognitive and Affective Evaluation and Activities in Two Neighbourhoods in Rome. *Journal of Evaluation and Program Planning*, 33: 264- 275.
- (53) Amérigo, María; Aragón, Juan Ignacio 1990. Residential Satisfaction in Council Housing. *Journal of Environmental Psychology*, 10: 313-325.
- (54) Amérigo, María; Aragón, Juan Ignacio 1997. A Theoretical and Methodological Approach to the Study of Residential Satisfaction. *Journal of Environmental Psychology*, 17: 47-57.
- (55) Amole, Dolapo 2009a. Residential Satisfaction and Levels of Environment in Students' Residences. *Journal of Environment and Behavior*, 41: 866-879.
- (56) Amole, Dolapo 2009b. Residential Satisfaction in Students' Housing. *Journal of Environmental Psychology*, 29: 76-85.
- (57) Arbuckle, James 2009. Amos 18 User's Guide, Chicago, SPSS Inc.
- (58) Bonaiuto, Marino; Aiello, Antonio; Perugini, Marco; Bonnes, Mirilia&Ercolani, Anna Paola 1999. Multidimensional Perception of Residential Environment Quality and Neighbourhood Attachment in the Urban Environment. *Journal of Environmental Psychology*, 19: 331-352.
- (59) Bonaiuto, Marino; Fornara, Ferdinando&Bonnes, Mirilia 2006. Perceived Residential Environment Quality In middle-And low-Extension Italian Cities. *Revue Européenne de Psychologie Appliquée/European Review of Applied Psychology*, 56: 23-34.
- (60) Canter, David V. 1977. *The Psychology of Place*, London, Architectural Press.
- (61) Canter, David V.; Rees, K.A. 1982. Multivariate Model of Housing Satisfaction. *International Review of Applied Psychology*, 32: 185-208.
- (62) Gaitani, N.; Mihalakakou, G.&Santamouris, Mat 2007. On the Use of Bioclimatic Architecture Principles in Order to Improve Thermal Comfort Conditions in Outdoor Spaces. *Journal of Building and Environment*, 42: 317-324.
- (63) Ge, Jian; Hokao, Kazunori 2006. Research on Residential Lifestyles in Japanese Cities from the Viewpoints of Residential Preference, Residential Choice and Residential Satisfaction. *Journal of Landscape and Urban Planning*, 78: 165-178.
- (64) Gifford, Robert 2002. *Environmental Psychology: Principles and Practice*, Canada, Optimal Books.
- (65) Hur, Misun; Morrow-Jones, Hazel 2008. Factors That Influence Residents' Satisfaction with Neighborhoods. *Journal of Environment and Behavior*, 40: 619-635.
- (66) Hur, Misun; Nasar, Jack L.&Chun, Bum-seok 2010. Neighborhood Satisfaction, Physical and Perceived Naturalness and Openness. *Journal of Environmental Psychology*, 30: 52-59.
- (67) Kearney, Anne R. 2006. Residential Development Patterns and Neighborhood Satisfaction: Impacts of Density and Nearby Nature. *Journal of Environment and Behavior*, 38: 112-139.
- (68) Marcus, Clare Cooper; Sarkissian, Wendy 1986. *Housing as If People Mattered: Site Design Guidelines for Medium-Density Family Housing*, Berkeley, University of California Press.
- (69) Mesch, Gustavo S.; Manor, Orit 1998. Social Ties, Environmental Perception, and Local Attachment. *Journal of Environment And Behavior*, 30: 504-519.

- (70) Thorsson, Sofia; Lindqvist, aria&Lindqvist, Seven 2004. Thermal Bioclimatic Conditions and Patterns of Behaviour in an Urban Park in Goteborg, Sweden. International Journal of Biometeorol, 48: 149–156.
- (71) Waxman, Lisa Kinch 2004. More Than Coffee: An Examination of People, Place, and Community with Implications for Design. Ph.D. Thesis, Florida State University.

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۳۷ زمستان ۹۳
No.37 Winter 2015

۱۲۶